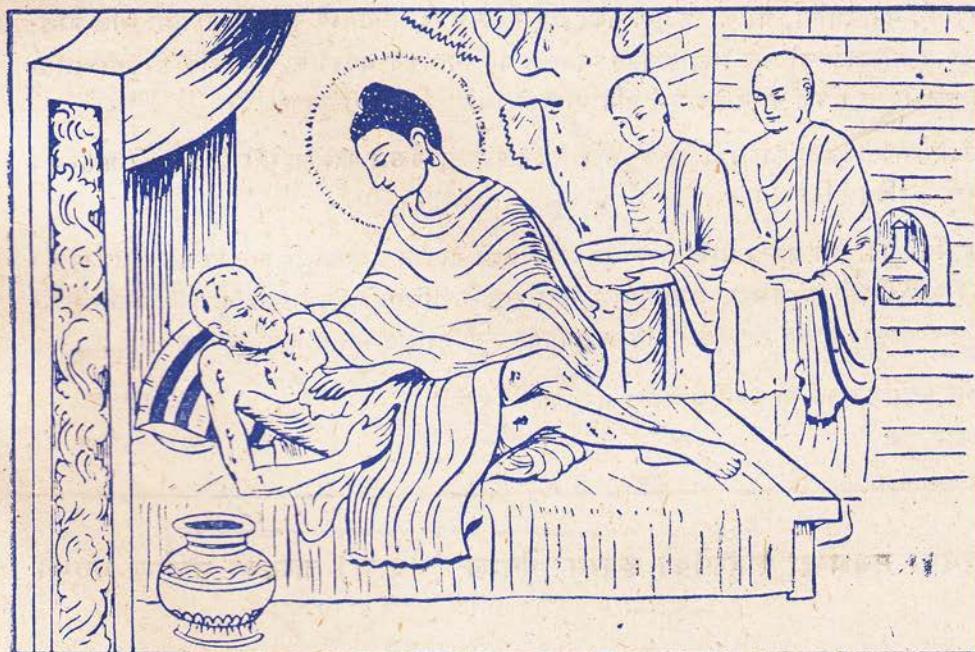

ममो तस्य भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्य

आनन्दभूमि

THE ANANDA-BHOOMI

(BUDDHIST MONTHLY)

(भगवान् बुद्धले रोगीको सेवा गर्नुभएको)

एक प्रतिको ३।

वार्षिक ग्राहक शुल्क ३०।

आजीवन ग्राहक शुल्क ३००।

बुद्धसम्बत् २५३३

नेपालसम्बत् ११०९

वर्ष १७

कतिपुन्ही

कौला थ्व

अंक ६

विक्रमसम्बत् २०४६

1989 A. D.

Vol. 17

असोज

October

No. 6

“आनन्दभूमि” को नियम

- १) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटीविहार गुठीद्वारा प्रकाशित हुने पहिलो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो । यो प्रत्येक पूर्णमासो दिनसम्ममा निस्कनेछ । यसको आजीवन ग्राहकशुल्क रु. ३००/- र वार्षिक ग्राहकशुल्क रु. ३०/- छ । जुनसुकै महिनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ । एक प्रतिको रु. ३/- मात्र ।
- २) यो आनन्दकुटी विहारगुठीको मुख्यपत्र हो । यसमा बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित विषय छापिनेछ ।
- ३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनैपनि विचारमा लेखको उत्तरदायित्व लेखकमै हुनेछ, सम्पादकमण्डल हुनेछैन ।
- ४) लेखकले नेपाली, नेपालभाषा, अंग्रेजी र नेपालीका अरु गुरुङ आदि भाषामध्ये कुनैपनि भाषामा लेखि-पठाउन सकिन्छ र पठाइएका लेख फिरपिठाउने व्यवस्था गर्न नसकिने भएको ले प्रतिलिपि आफूसँग राखि-पठाउनु वाञ्छनीय छ । अंग्रेजी बाहेक कुनै पनि भाषाको लिपि देवनागरी हुनुपर्दछ ।
- ५) लेख पठाउँदा पूरा साइजको कागजमा एकपट्टिमात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ । कावैनहाली उतारिएको प्रतिलिपि लेखलाई स्थान नदिन सकिनेछ ।
- ६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्ध सम्बन्धी पत्र व्यवस्थापकको नाउँमा आनन्दभूमि कार्यालयमा पठाउनुपर्छ । पत्रव्यवहार गर्दा आपनो ग्राहकसंख्या तथा नाम ठेगाना रास्ररी लेखिएको हुनु जरूरी छ । ठेगाना हेरफेर भएमा व्यवस्थापकलाई सूचना दिनुपर्छ । पत्रिका समयमा नयुगे लिखित सूचना दिने गर्नुपर्दछ ।
- ७) कुनैपनि लेख प्रकाशित गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादकमै रहनेछ ।

बौद्ध साहित्यमा सबभन्दा पहिलोको रूपमा नेपाल (नैवाल) शब्दको उल्लेख भएको

‘मूलसर्वास्तिवादविनयवस्तु’

(द्वितीय: खण्डः)

श्री शीतांशुशेखरवागचिशर्मणा सम्पादितम्
मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन प्रकाशितः, ऐश्वरीयावदः
१९७०, पृष्ठ १७८, संस्कृत बौद्ध साहित्यम् ।

(बाबी भाग अन्तिम बम्बरको भित्री पेजमा)

आनन्दभूमि

संरक्षक

महानायक आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

प्रधान-सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष

व्यवस्थापक
भिक्षु मैत्री

***

सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं. २-१२८५५

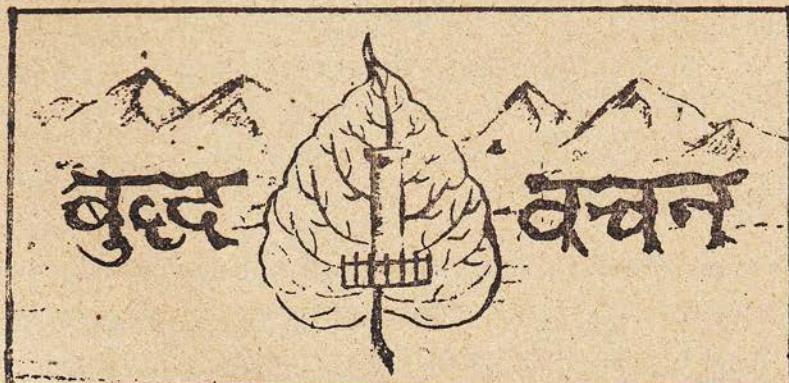
सह-व्यवस्थापक
भिक्षु श्रद्धानन्द

कार्यालय
'आनन्दभूमि'
आनन्दकुटीविहार
पोष्टबक्स नं. ३००७
स्वयंभू, काठमाडौं
फोन नं. २-७९४२०

***

प्रकाशक
आनन्दकुटी विहारगुठी
आनन्दकुटी, काठमाडौं

नगर-कार्यालय
'संघाराम'
भिक्षु-तालीम-केन्द्र
क्षेत्रपाठी, ढल्को,
काठमाडौं।
फोन नं. २-१५०२०

पुण्य ज्ञट्टे गरिहालनुपछं । मनमा पाप चिताउनुहो ।
पुण्य गर्नमा बेर लायो भने पापमा चित जाने संभावना छ ।

सम्पादकीय

वज्रयानको विषयमा

नेपालमा चलेको बूद्धधर्मको प्रकार मध्ये वज्रयान पनि एक हो । बोजको साधनाद्वारा भावातीत ध्यानको सहायताले भगवान् बुद्धको उपदेशलाई साकार गरी जीवन सुधार गर्ने यान मध्येको यो यान हो । यसका बहुविधि गुणहरू छन् । यस्तो गुण भएको हुनाले नै यो यान आजसम्म पनि नेपालमा जीवन सापेक्ष भई चलिरहेको छ । कुनैपनि यानमा सम्पूर्ण कुरा ठीकैमात्र वा बेठीकमात्र हुन्छ भन्ने कुरा होइन । बेठीक कुराको संकेत व्यवहारमा अफाप सिद्ध भएर देखिने हुन्छ । यसमा पनि यस्तै देखिएको छ ।

वज्रयानको विधि हुवहु हिन्दूकर्मकाण्डविधिसँग मिल्न आउने भएको हुनाले यसको असरले चोखी बुद्धधर्मलाई नै हिन्दूधर्मको शाखा भनेर दुःसाहस गर्ने ठाउँ मिलेको हो । वास्तवमा वज्रयान-विधि जस्तोसुकै भएतापनि यसको मूलतत्व भगवान् बुद्धको उपदेशानुसारको शील अनुसरण हो । तर ड्राइभर ठीक नभएर मोटरको नै बेइज्जत भए भै यसलाई संचालन गर्ने ठेकेदारहरूको स्वभाव र ज्ञान ठीक नभएर यानको नै बेइज्जत भएको छ । यसका संचालकहरू शास्त्रमा पोख्त नभएर मेरो बाजेले घिउ खायो मेरो हात सुंघ भनेर हात सुंघाउने जस्तामात्र भएका छन् । उनीहरूले सच्चा शास्त्रलाई मनन गरी त्यसभित्र मिसिन आइपुगेका विकृतिलाई हटाउने प्रयास गरेको भए यसलाई अरु धर्मकाले खिज्याउने कुनै मौका पाइँदैनथ्यो, न कसैले शाखा भन्न हिम्मत नै गर्न सक्थ्यो । पूरा ब्राह्मणवादलाई अनुसरण गरेको नै यसका जिम्मेदारहरूको ठूलो कमजोरी हो । शास्त्रमा लिखित कुरालाई स्पष्ट पार्न नसक्नु वा पार्न नखोज्नु उनीहरूको धृष्टता हो । यहाँ ठोकेर भन्न सकिन्छ वज्रयानमा कुनै ठाउँमा पनि जातिवादको कुरा उल्लेख भएको छैन, यसलाई च्यापेर ग्रहण गर्नु नै वज्रयानमा विकार आउनु हो अनि आजको समाजमा अवहेलित हुँदै असामाजिक र अदूरदर्दीमा गनिई यसको विकासमा हास हुनु हो ।

वज्रयानमा सत्पात्रको व्याख्या जहाँ तहीँ पाइन्छ । सदाचार नगर्ने, जन्मले वज्राचार्य कहिने अपात्र र कुपात्रलाई पनि कज्याएर सदाचार पालन गर्नेप्रति धृणा र दुर्व्यवहार गर्ने मनोवृत्तिले वज्रयानको दुर्दशा भएको छ । वज्रयानको दुर्दशा नेपालको लागि अभिशाप हो । यसमा सुधार आउनेछ भन्ने सबैले आशा गर्नु स्वाभाविक हो । बूद्धधर्मका कुनैपनि यान जसमा आचरणशुद्धि छ र भगवान्को उपदेशको निकट पुगदछ भने त्यस्तो कुनैपनि धर्म नेपालीले सदाको लागि सकार्न तयार हुन्छ र त्यसलाई बूद्धधर्म ठान्दछ ।

सारिपुत्रको परिनिर्वाणपछि भगवान्‌को प्रतिक्रिया

(नेपाली भाषा)

● आचार्य भिक्षु अमृतानन्द

आनन्द र चुन्द स्थविरहरूले सारिपुत्र स्थविर परिनिर्वाण भएको र वहाँको पात्र-चौवरमात्र होइन वहाँका अस्थिधातुहरू भएको पानी छान्ने कपडा समेत देखाएपछि भगवान्‌ले हात पसारी अस्थिधातुहरू भएको कपडा हातमा राखी भिक्षुहरूलाई भन्नुभयो —

“भिक्षु हो ! जो त्यो भिक्षुले अधिल्लो दिनमा अनेक शय ऋद्धि-प्रातिहार्यहरू देखाई परिनिर्वाण हुने अनुमति लिए त्यसैको यो शंखवर्ण अवशेष धातुहरू हुन् । भिक्षु हो ! यी भिक्षुले शंतसहस्राधिक असंखेय कल्पहरू पारमी पूरा गरेका थिए । भिक्षु हो ! यी भिक्षुले प्रवर्तित धर्मचक्र अनुवर्तन गर्न सक्थे । बुद्धशासनमा दोथो स्थान पाएका भिक्षु हुन्, भिक्षु सम्मेलन पूरा गर्न भिक्षु हुन्, दशसहस्र चक्रवाङ्मा प्रज्ञामा म बाहेक असदृश हुने भिक्षु हुन्, महाप्रज्ञावान्, पृथुप्रज्ञावान्, हासप्रज्ञावान्, जबनप्रज्ञावान्, तीक्ष्णप्रज्ञावान् र निर्बोधप्रज्ञावान् भिक्षु हुन्, अत्पेच्छ, सन्तुष्ट, एकान्तप्रेमी, असंसर्गी, वीर्यवान् आर्ति दिने तथा पापनिन्दक भिक्षु हुन् । यी भिक्षु लाभ भएका महान् सम्पत्तिहरू त्यागी पाँच शय जन्मसम्म प्रवर्जित भएका भिक्षु हुन् । यी भिक्षु मेरो शासनमा पृथ्वी समान शान्ति हुने भिक्षु हुन् । यी भिक्षु सिङ्ग भाँचिएको साँडेसमान भिक्षु हुन् । यी भिक्षु चण्डालपुत्र जं निहतमानी भिक्षु हुन् । भिक्षु हो ! यो त्यो भिक्षुका

धातुहरू हुन् । हेर यी महाप्रज्ञावान् ... र पापनिन्दक भिक्षुका धातुहरू ! ”

यति भन्नुभई वहाँले फेरि यसो भन्नुभयो —

१. “यो पब्बजि जाति सतानि पञ्च पहाय कामानि मनोरमानि । तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं, परिनिव्बुतो बन्दथ सारिपुत्रं ॥
२. “खन्तीबलो पठवीसमो न कुप्पति, न चापि चित्तस्स वसेन वत्तति । अनुकम्पको कारणिको च निव्बुतो, परिनिव्बुतो बन्दथ सारिपुत्रं ॥
३. “चण्डालपुत्रो यथा नगरं पविट्ठो, नीचमनो चरति कपालहस्तो । तथा अयं विचरति सारिपुत्रो, परिनिव्बुतो बन्दथ सारिपुत्रं ॥
४. “विसभो यथा छिन्न विसाणको, अहेठयन्तो चरति पुरन्तरे । तथा अयं विचरति सारिपुत्रो, परिनिव्बुतो बन्दथ सारिपुत्रं ति ॥

अर्थ-

१- “मनोरम्य कामविषयलाई त्यागी जो पाँच शय अन्मसम्म प्रब्रजित भए सो सुसमाहित इन्द्रिय भएका वीतरागी सारिपुत्र परिनिर्वाण भइसके अब त्यसलाई बन्दना गर ।

२- “क्षान्तीबलद्वारा पृथ्वी समान अकम्प्य भएका र चित्तको वशमै नबस्ने, अनुकम्पा राख्ने काहणि क सारिपुत्र परिनिर्वाण भइसके अब त्यसलाई बन्दना गर ।

३- “हातमा कपाल लिई निहतमानी भई जसरी चण्डालपुत्र नगरमा जान्छ त्यस्तै गरी यी सारिपुत्र पनि अनिहतमानी भई विचरण गर्छन् । अब सो सारिपुत्र परिनिर्वाण भइसके, त्यसलाई बन्दना गर ।

४- “सिङ्ग भाँचिएको सांढे जसरी कसैलाई बाधा नदिई नगरमा हँड्छ त्यस्तै गरी हँड्ने सारिपुत्र परिनिर्वाण भइसके अब त्यसलाई बन्दना गर ।”

यसरी पाँच शय गाथाद्वारा भगवान्ले स्थविरको गुण वर्णना गर्नुहुँदा नजीकमा बसिरहनुभएका आनन्द स्थविर शोकलाई थाम्न नसकी बिरालोको मुखमा परेको कुखुरा जस्तै थर थर काँप्नुभयो अनी संयुक्त अर्थकथा र दीर्घनिकाय अर्थकथाले उल्लेख गरेका छन् ।

यसपछि भगवान्ले सारिपुत्र स्थविरको धातुको चैत्य बनाउन लगाई आनन्द स्थविरलाई राजगृह जाने संकेत दिनुभयो । राजगृह पुगिसकेपछि महामौद्गल्यायन स्थविर पनि परिनिर्वाण हुनुभयो । वहाँका धातुहरूको पनि स्तूप अनाउन लगाई भगवान् त्यहाँबाट क्रमशः वृजिहरूको

उक्काचेल नगरको चाँदीको धुलो जस्तो बालुवा भएको गंगा नदीको तीरमा महत् भिक्षुसङ्घद्वारा परिवृत्त भई बस्नुभयो । त्यसैले सूत्रमा —

“एकं समयं भगवा वज्जीमु विहरति उक्क-
चेलायं गङ्गाय नदिया तीरे महता भिक्खुसङ्घेन
सद्वि अचिरपरिनिब्बुते सारिपुत्तमोगल्लानेसु”
भनी उल्लेख भएको हो ।

अनि चुपलागी बसिरहेका विशाल भिक्षुहरूलाई बोलाई भगवान्ले भन्नुभयो —

“अपि च म्यायं, भिक्खवे, परिसा सुञ्च्रा विय
खायति परिनिब्बुतेसु सारिपुत्तमोगल्लानेसु ।
असुञ्च्रा मे, भिक्खवे, परिसा होति, अनपेक्खा
तस्सं दिसायं होति यस्सं दिसायं सारिपुत्तमोग-
लाना विहरन्ति ।”

अर्थात्—“भिक्षु हो ! सारिपुत्र र मौद्गल्यायनहरूको परिनिर्वाणपछि यो परिषद् शून्य जस्तो मलाई लाग्छ । भिक्षु हो ! जुन दिशामा सारिपुत्र मौद्गल्यायन हुन्ये त्यो दिशा शून्य लाग्दैनथ्यो र त्यस दिशामा मैले केही हेर्नुपर्ने पनि हुन्नथ्यो ।”

यति भन्नुभई केरि अगाडि यस्तो भन्नुभयो —

“अच्छरियं, भिक्खवे, तथागतस्स, अनभुतं,
भिक्खवे, तथागतस्स ! एवरूपे पि नाम सावक-
युगे परिनिब्बुते नतिथ तथागतस्स सोको वा
परिदेवो वा !”

(बाँकी ६ पेजमा)

बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा होइन

● तिलकमान गुभाज्

बुद्धकालीन कुनैपनि बौद्धवाङ्मयमा बुद्धलाई वैदिकधर्मको अवतारको रूपमा वर्णन गरिएको पाइँदैन र बुद्धधर्मलाई तत्कालीन वैदिकधर्मले आफ्नो शाखा हो भनेर हमदर्दी देखाएको पनि देखिँदैन। यहाँनिर त्यसबेला भगवान् बुद्धलाई भएको एउटा घटना उल्लेख गर्नु प्रासांगिक हुन्छ होला। बुद्ध आफ्नो धर्म प्रचार गर्न जाँदा कतिपय ठाउँमा प्रवेश निषेध गरिएको थियो। बुद्धलाई खान नदिनू, पिउन नदिनू, बस्नैनदिनू, भन्ने आदेश जाहेरी गरिएको थियो। यो कुरा बौद्धवाङ्मयमा उल्लिखित छ। उता हिन्दूशास्त्र पल्टायो भने हामी “हस्तिना ताड्यमानोपि नगच्छेत् बौद्धमन्दिरम्” भनेर लेखेको पाउँछौं। हिन्दूधर्मशास्त्रका ज्ञाताहरूलाई यो कुरा राम्ररी थाहा छ। बुद्धलाई नवौं ग्रन्थातारको रूपमा स्वीकारेको भए बौद्धमन्दिरमा नजाऊ भनेर त्यसरी उनको विरोधमा निषेधाज्ञा किन जाहेरी गरिन्थ्यो? आपनै ईश्वरको अवतारलाई किन बहिर्स्कार गरिन्थ्यो? हात्तीले कुल्चेपनि बौद्धमन्दिरमा नजाऊ भनेर किन भनिन्थ्यो? यसबाट प्रष्ट बुझिन्छ कि बुद्धकालीन अवस्थाको वैदिकधर्मले बुद्धलाई आपनो अवतार मानेको थिएन र बुद्धधर्मलाई आपनो शाखाको रूपमा ग्रहण गरेको पनि थिएन।

फेरि सिद्धार्थ गौतमकै कुरालाई हेरौं। सिद्धार्थ गौतमले पहिले अवलम्बन गरेको कठोरतम तपस्या र आत्मपीडनको बाटो उनलाई वर्यथ भएको कुरा उनको

माथि उल्लिखित संक्षिप्त जीवनीबाट पनि प्रष्ट हुन्छ। बुद्ध भएपछि तथागतले प्रष्ट भनेका छन् कि उनले प्रतिपादन गरेको धर्म सर्वथा नदीन धर्म हो, नयाँ बोध हो र नयाँ मार्गको आविस्कार हो। यो कुरालाई दृष्टिगत गर्दा बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो, भगवान् बुद्ध हिन्दूधर्मको नवौं अवतार हुन् भनेर गरिएको प्रचार कतिको मिथ्या रहेछ, कतिको असत्य रहेछ भनेर सहजै भन्न सकिन्छ। त्यसकारण बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो भन्ने कुरा कपोलकल्पित हो भन्ने कुरा तथागतकै माथि उल्लिखित शब्दहरूबाट प्रष्ट हुन्छ।

भगवान् बुद्धको धर्म सम्बन्धमा गहिरो अध्ययन भएकाहरू मध्ये त्यसताकाका चिनियाँ यात्रीहरू फाहियान, हुयेनसाङ र इत्सिङ्ग पनि थिए। उनीहरूमा बुद्धधर्मको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ठूलो अभिरुचि थियो। उनीहरू चीनबाट भारतवर्षमा आए। ती यात्रीहरू समकालीन थिएनन्। तर सबैले बुद्धधर्मको विस्तृत खोजी गरे, अध्ययन र अनुसन्धान गरे। त्यसबेला बुद्धधर्मले जनजीवनमा पारेको प्रभाव, त्यसको महत्व र उपयोगिता सम्बन्धमा विस्तृत रूपमा लेखेका छन्। उनीहरूले लेखेका कुराहरू इतिहासकारहरूका लागि एउटा भरपर्दा मार्गदर्शन भएको छ र आजका इतिहासकारहरूले ती कुरालाई ठोस प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरेका छन्। उनीहरूले बुद्धधर्म सम्बन्धमा जे-जति लेखेका छन्, ती सबैमा बुद्धधर्मलाई एउटा रवतन्त्र धर्मको रूपमा रहेको

कुरा वर्णन गरेका छन् । उनीहरूको वर्णनमा कहींकते, बुद्धधर्म त्यसबेला हिन्दूहरूको शाखाको रूपमा रहेको कुरा उल्लेख छैन । हुयेनसाडले नेपालमा बौद्धधर्मको साथै अन्य धर्म पनि प्रचलित भएको तथा बौद्धसंघाराम र शैवमठ नजीक खडा भएको कुरा उल्लेख गरेका छन् तर बुद्धधर्मलाई त्यसबेला नेपाल खाल्डोमा प्रचलित शैवमठले शाखाको रूपमा व्यवहार नगरेको, दुबै स्वतन्त्रपूर्वक रहेको वर्णन गरेबाट प्रष्ठ हुन्छ कि त्यसबेला बुद्धधर्मलाई बैदिकधर्मले आफ्नो शाखा भनेर मानेको थिएन ।

त्यस्तै यहाँ यौटा कुरा स्मरण हुन आउँछ कि २५ सय वर्ष यता बुद्धधर्म भारतवर्षमा मात्रै सीमित नभै विश्वका विभिन्न भागहरूमा पुगेको छ । कतिपय देशहरूमा बुद्धधर्मले राष्ट्रिय धर्मको रूपमा पनि मान्यता पाएको छ । बुद्धधर्म आज अन्तर्राष्ट्रिय धर्म हुन पुगेको छ । तर यसले आफूजाँदा कहींकते वेद बोकेर गएको छैन । यो पुगेको ठाउँमा कहींकते यसलाई हिन्दूधर्मको शाखा भनिएको पनि छैन । आज महत्वपूर्ण बौद्धकेन्द्र भानिएको बर्मा, श्रीलङ्का, थाईलैण्ड, जापान आदि हुन् । त्यहाँ पनि कहिँवै बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको शाखा हो भनेर भनिएको सुनिएको पनि छैन । बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो भने त्यो नेपाल र भारतमा मात्र हो भनेर हुँदैन, त्यो कुरा श्रीलङ्का, बर्मा, जापान आदि सबै ठाउँमा नै 'हो' हुनुपर्यो । तर ती देशहरूमा कहीकते बुद्धधर्मलाई शाखा मानेको छैन भने एक दुई ठाउँमा केही मानिसहरूले हो भन्दैमा शाखा हुने होइन ।

अब हामी भगवान् बुद्धले प्रतिपादन गरेको बुद्धधर्म-प्रति विभिन्न समयका पण्डित महापण्डितहरूको के-कस्तो

बृहिट्कोण रह्यो र उनीहरूबाट के-कस्ता व्यवहार भए त्यतातिर एकछिन चर्चा गर्दै ।

बुद्धधर्म र हिन्दूधर्म बेगलाबेग्लैमात्र होइन कि यिनीहरूको प्राचीन कालमा बिल्कुल मेल थिएन भन्ने कुरा हिन्दूधर्मको पवित्र मानिएको वाल्मीकि रामायणको अध्ययनबाट पनि प्रष्ठ हुन्छ । वाल्मीकि रामायणको अयोध्याकाण्डमा याजक जावली र रामचन्द्रका बीच छलफल हुँदा एक प्रसंगमा रामचन्द्रको मुखबाट वाल्मीकिले निम्न लिखित श्लोक भनेका छन् —

यथा हि चोरः स तथा हि बुद्ध
स्तथागतं नास्तिकमंत्र विद्धि
तस्माद्धि यः शक्यतम ब्रजानां
स नास्तिकेनामिसुखो बुवं, स्यात्
(अ ०-१०६-३४)

[चोरलाई जुन सजायै दिइन्छ बौद्धनत मान्ने नास्तिकलाई पनि त्यस्तै सजायै दिनुपर्छ । ब्रजाको बुद्ध शुद्ध गर्नका निमित्त राजाले दण्ड दिनु मनासिव छ । अधर्ममा हिँड्ने नास्तिकसित ब्राह्मण अथवा ज्ञानी पुरुषले बोल्नुहुँदैन ।]

के यो उपदेश इतिहासका कुनै विद्यार्थीले तथा धर्मका कुनै ज्ञाताले भुल्न सक्छ ? विसंन सक्छ ? बुद्धधर्म बैदिकधर्मको शाखा भएको भए वाल्मीकि जस्ता ऋषिले आफ्नो ग्रन्थमा यस्तो अपशब्द प्रयोग गर्नें नै थिएन । त्यहाँ बुद्धको नाम लिएर दुर्बाच्य प्रयोग गर्नुपर्ने प्रसंग पनि थिएन । फेरि त्यो कुरा अरूपो मुखबाट पनि होइन, स्वयं रामचन्द्रको मुखबाट भनिएको छ । मानों कि त्यसो भन्नु त्यसबेला साधारण थियो, सनातन थियो । बैदिक समाजमा त्यो भन्नु चलनचलतीको कुरा थियो । नव के त्यो

ऋषिको मगज विग्रे को थियो र आपनो ईश्वरको अवतार-लाई नास्तिक भन्ने ? बौद्धमत माने नास्तिकलाई चोरलाई दिएको सजायैं दिनुपर्दछ भन्नु कहाँतक उचित छ, बौद्धहरूसँग ब्राह्मण अथवा ज्ञानी पुरुषले बोल्नु पनि हुँदैन भन्नु के उचित छ ? के यही हो आपनो ईश्वरलाई गर्ने व्यवहार ? तर बाल्मीकि रामायणमा भगवान् बुद्धलाई त्यस्तो भनियो । बुद्धधर्मप्रति त्यस्तो अभद्र, असभ्य र अशोभनीय शब्द प्रयोग गरेबाट यही प्रमाणित हुँच कि बाल्मीकिकालीन अवस्थामा पनि यी दुई धर्महरू एक अकादेखि छुट्टै र नमिल्नेमात्र होइनन् कि एक अकाको प्रशस्त विरोधी पनि थिए । के बुद्धधर्मलाई हिन्दू धर्मको शाखा हो भन्ने विद्वान्हरूको ध्यान त्यतातिर गएको छ ?

आचार्य चाणक्य कौठिल्य विष्णुगुप्त आपनो जमानाका नवरत्न मध्यमा ननिएका पणित हुन् । उनको अर्थ-शास्त्रलाई आज पनि उत्तिकै महत्वको मानिन्छ । त्यसबेला समाजमा के कस्तो व्यवस्था थियो भन्ने कुरालाई इतिहासले भन्दा उनको अर्थशास्त्रको परिशीलनको बढी प्रकाश दिन्छ भन्ने मानिएको छ । त्यो किताब पलटायो भने उनले बुद्धधर्मले नमानेको चतुर्वर्ण व्यवस्थालाई समाजमा कायम गराइराख्ने निकै प्रयास गरेको देखिन्छ । उनले बडो चतुर्न्याह पूर्वक एकातिर वर्णअधम सदाचारको मर्यादा पालन गरीराख्ने मानिस वेदमार्गबाट सुरक्षित भएर आनन्दी भैरहन्छ, कहिल्यै विग्राहैन भनेर सर्वसाधारणलाई लालच देखाएका छन् भने अर्कोतिर शासकलाई उनले धर्मदण्डद्वारा चारै वर्ण आधमको रक्षा गर्दै लोकको पालन गर्नुपर्दछ भनेर नियम बनाइदिएका छन् । अनि उनले त्योभन्दा ठूलो कुरा एवं आपत्तिजनक कुरा के भनेका छन् भने बौद्धभिक्षु भिक्षुणीहरूलाई

जासूसी काममा प्रयोग गर्नकालागि सिफारिस गरेका छन् । समाजमा व्याप्ति कमाएका हिन्दूधर्मका विशिष्ट विद्वान्-हरूमध्ये कहलिएका चाणक्य कौठिल्यको यति छोटो भनाइबाट त्यसबेलाको बुद्धधर्मप्रति वैदिक विद्वान्हरूको दृष्टिकोण कस्तो रहेछ भन्ने कुरा बुझन सकिन्छ ।

कुमारील भट्टको पनि हिन्दूधर्ममा महत्वपूर्ण स्थान छ । उनले बुद्धधर्मको विरोधमा गरेका कार्यहरू धेरै किताबहरूमा लेखिएको छ । उनले बुद्धधर्मको छिद्र पत्ता लाउन तथा बौद्धमतको खण्डन गर्ने काम लागि बौद्धभेष धारण गरेर भिक्षुहरूसँग मिलेर पठन पाठन गरे, घुलमिल भए । आधुनिक भाषामा भन्ने हो भने उनी जासूस भएर बुद्धधर्ममा प्रवेश गरे र भित्र बसेर आपनो काम गर्दैरहे । उनले बुद्धधर्ममा विद्रोह गर्न खोजे । तर भिक्षुहरूले समयमै त्यसको सुइँको पाइसकेका थिए र त्यसबाट त्यति धेरै नोक्सान भएन । उनी असफल भए । भनि पछि गुरुद्वेष गरेको पापको निमित्त हिन्दूधर्मनुसार उनी आफै भूसको आगोमा डढेर मरेको कुरा हिन्दूसमाजमा चर्चित छ । कुमारील भट्ट संबन्धी त्यसरी जानकारीमा आएका कुराहरू सबै सत्य हुन् भन्ने सकिँदैन । त्यो एउटा बेलै अर्थयनको विवर हो । तर उनी जस्तो प्रतिष्ठित आचार्य जो हिन्दूशास्त्र अनुसार कुमारजीकै अंश थिए । के आफैले बुद्धको विरोधमा त्यति तलोस्तरमा आई गरेको त्यो जासूसी कामलाई हेर्दा त्यसबेला बुद्धधर्मप्रति तत्कालीन वैदिक शाचार्यहरूको दृष्टिकोण धारणा र तस्वन्ध के कस्तो रहेछ र बुद्धधर्मलाई तहस नहस पार्न कत्तिसम्म व्यवहार गर्ने रहेछ भन्ने कुराहरू छर्लज्जु हुन्छ । के कुमारील भट्टले गरेको त्यो कार्य आफन्तको परिचायक हो ? के त्यो एउटा बोटले आपनो हाँगालाई गर्ने व्यवहार हो ?

के आफन्तले आफन्तलाई त्यस्तै व्यवहार गर्दछ ? त्यसबेला बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको हाँगा मानिएको भए उनले बुद्धधर्मप्रति त्यस्तो निन्दनीय कार्य गर्ने नै थिएनन् । एकछिन मानौं उनले त्यस्तो गन्यो रे । त्यो उनको मात्र विचार हो र अरुको त्यसमा सहमति नभएको भए हिन्दू-समाजमा उनी त्यति प्रतिष्ठित हुनेनै थिएनन् । समाजमा उनको मर्यादा रहिरहेको कारणबाट यही सिद्ध हुन्छ कि उनको समयमा बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको शाखा मानिएको थिएन ।

यो कुरा वैदिक धर्मका पुनरुत्थानकर्ता शंकराचार्यको पालामा भएका विभिन्न कुराहरूबाट अरु प्रष्ट हुन्छ । शंकराचार्यले बुद्धधर्मलाई कस्तो कटुतापूर्ण व्यवहार गरे र वैदिक धर्मको कसरी पुनरुत्थान गरे भन्ने कुरा धार्मिक व्यक्तिहरू धेरैले सुनेका छन् र बुझेका छन् । शंकराचार्यले गरेको भनिएको त्यो विजयलाई विद्वान्हरूले 'दिविजय' नामाकरण गरेका छन् । माधवाचार्यले 'शंकर दिविजय' भनेर मोटो किताब नै लेखेका छन् । त्यस किताबमा शंकराचार्य र तथाकथित बौद्धविद्वान् मन्दन मिश्र एवं उनकी धर्मपत्नीका बीच भएको शास्त्रार्थबारे प्रकाश पारिएका छन् । त्यसमा उल्लिखित घटना एवं घटना विवरणहरू कति यथार्थ छन् र कति अतिशयोत्तिपूर्ण छन् । भन्ने कुराको छुट्टै किसिमले विवेचना गर्नुपर्दछ । बौद्ध-हरूको त्यसबारे आपनै किसिमको विचार छ ।

बुद्धधर्मलाई बिगार्नमा कुमारिल भट्टले के कस्ता कार्यहरू गरे भन्ने कुरा माथि उल्लेख भैसकेका छन् । उही कुमारिल भट्टको चेला मन्दन मिश्र मानिन्छ । र भट्टले आपनो अन्तिम बेलामा आफूसँग शास्त्रार्थ गर्न

आएका शंकराचार्यलाई आफू त्यसो गर्न असमर्थ भएको हुँदा आपनो विश्वास प्राप्त विद्वान् चेला मन्दन मिश्रसँग शास्त्रार्थ गर भनेर इज्जित गरेको वैदिक विद्वान्हरूलाई थाहा छ । शंकराचार्यले भट्टको विश्वास प्राप्त मन्दन मिश्रलाई आपनो प्रतिपत्तिको रूपमा लिई शास्त्रार्थ गरे ।

मन्दन मिश्र कुनै बौद्धभिक्षु थिएन र बौद्धवाङ्मयमा उल्लेख्य बौद्धवार्षनिक विद्वान्हरूको जुन नामहरू छन्, त्यसमा पनि मन्दन मिश्रको नाम पाइँदैन । साथै शंकर दिविजयमा शंकराचार्य मन्दन मिश्रको घरमा प्रवेश गर्दाको जुन दृश्यको वर्णन पाइन्छ, त्यो यदि सत्य थियो भने मन्दन मिश्र सच्चा बौद्ध थियो भन्ने कुरामा अरु संन्देह थपिन्छ । त्यस किताब अनुसार मन्दन मिश्रले जुन किसिमले शाद्व गद्वियो, त्यो बौद्धशास्त्र अनुरूप भएको देखिँदैन । उनले गरेको शाद्वको बेला फेरि कुनै बौद्ध कर्मकाण्डवालाहरू पनि कोही थिएनन् । त्यहाँ त वैदिक शास्त्रका आचार्य पुरेत जैमिनी र व्यासको उपस्थितिले गर्दा पनि त्यो शाद्व वैदिक धर्मानुसार भएको मान्युपर्दछ । त्यस किसिमले वैदिक पुरेतहरू राखेर शाद्व गर्ने मन्दन मिश्र, बुद्धधर्मलाई नष्ट गर्नकालागि जासूस भएर प्रवेश गर्ने कुमारिल भट्टको 'विश्वासप्राप्त चेला' मन्दन मिश्र, बौद्धवार्षनिक विद्वान्हरूको पंक्तिमा कतै नदेखिने र आपनो नामको साथ 'मिश्र' भन्ने जस्ता सगवं जोडिराख्न चाहने मन्दन मिश्रले बुद्धधर्मको, सिद्धान्त, दर्शन र विचारको प्रतिनिधित्व कति गन्यो होला, कसरी गन्यो होला भन्ने कुरामा के प्रश्न चिह्न खडा हुँदैन र ? यिनै कुराहरूको पृष्ठभूमिमा शंकरदिविजयको सत्यासत्यमाथि समीक्षा गर्नु मूल्यांकन गर्नु के न्यायोचित नहोला र ? यी सबै कुराहरूलाई दृष्टिगत

गर्दि त्यसबेला बुद्धधर्मलाई पतन गराउनको लागि तत्कालीन विद्वान्‌हरूले के कस्ता कार्यहरू गरे भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ । के त्यसबेला बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको शाखा मानेको भए ती सबै प्रपञ्च गरिराख्नु पर्थ्यो र ? यसबाट पनि प्रष्ट हुन्छ कि त्यसबेलाका विद्वान्‌हरूले बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको शाखा मानेका थिएनन् ।

इतिहासकारहरूको भनाइ अनुसार शंकराचार्यको प्रभाव नेपालमा पनि धेरै पन्थ्यो । नेपालमा उनले धेरै बौद्धहरूलाई हिन्दू बनाए । त्यसताका नेपाल खाल्डोमा बृषभदेव नाम गरेका राजा थिए । शंकराचार्यले उनलाई पनि आफ्नो धर्मानुरागी बनाएको कुरा शंकराचार्यको जीवनीमा लेखिएको छ । त्यतिमात्र होइन, उनले पशु-पति क्षेत्रबाट बौद्धशाचार्यहरूलाई हटाएर बैदिक पढ्निए अनुसारको पूजाविधि चलाएको कुरा पनि उल्लेख छ ।

आफ्नो अभियानको क्रममा शंकराचार्य नेपालबाट तिब्बत गए । तर तिब्बतमा त्यसबेला बुद्धधर्मको जग ज्यादै मजबूत थियो । ठूलूला दार्शनिक विद्वान्‌हरू थिए बडे-बडे साधकहरू थिए, ध्यानीहरू थिए जसको श्रागाडि शंकराचार्य टिक्न सकेनन् । त्यहाँका बौद्धहरूको धार्मिक वातावरण देखेर नै उनी श्राश्र्वय चकित भए । उनले त्यो मुकाविला गर्ने हिम्मत नै गर्न सकेनन् । उनी असफल भए, उनी पराजित भए । उनको कहलिएको दिग्बिजय सीमित भयो । उनको अभियान निस्त्रिय भयो । त्यसपछिको घटना सम्बन्धमा त्यति प्रष्ट भएको पाइँदैन । तर कटूर हिन्दूहरूले के भन्छन् भने तिब्बतमा शंकराचार्यलाई उनले इष्टदेवताले एउटा आकाशवाणी गरेर भने कि हिमालपारीको तिब्बत बेदावनि गुञ्जने ठाउँ होइन । आकाशवाणी भयो भएन, त्यसबारे केही भन्न छैन, तर शंकराचार्यको जन्म जुन कारणले भयो भनिएको छ र

उनले जुन किसिमले बुद्धधर्मको विरोधमा अभियान चलाएको कुरा उल्लेख छ, त्यसबाट बुद्धधर्म हिन्दूको शाखा होइन भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ ।

त्यसबेला बौद्धहरूले धेरै यातना भोग्नुपन्थ्यो । अनेक आदू विपद सहनुपन्थ्यो । असंख्य बौद्धहरू विहारहरूबाट निरकासित गरिए । भिक्षुहरूक्रति अमानवीय व्यवहार गरियो । त्यसबेलाको बुद्धधर्मप्रति गरिएको व्यवहारहरूको विवरण तथार गर्ने हो भने एउटा छुटौं किताब तथार हुन्छ होला । अन्यत्रको कुरा छोडौं । एकछिन बुद्ध जन्मेको देश, हाँ देशको चर्चा गरौं । बौद्धराजा बृद्ध-भद्रेव पञ्चात् विक्रम सम्बत् २००० साल सम्मको समीक्षा गरौं भने हामी पाउँछौं जति जति हामी यता (वर) श्राउँछौं, उति-उति बुद्धधर्मप्रति कठोर रवेया पाउँछौं । बुद्ध जन्मेको देशकोलागि यो एक बिडम्बना नै भएको छ ।

(क्रमशः)

(४ पेजको बाकी)

अर्थात्—“भिक्षु हो ! तथागतको यो श्राश्र्वय हो ! भिक्षु हो ! तथागतको यो श्रद्धभूत हो ! जो कि त्यस्ता युगल अग्रथावकहरू परिनिवारण हुँदा पनि तथागतलाई न शोक छ न त परिदेव नै ! ...”

अक्ष श्रागाडि वहाँ भन्नुहुन्छ —

“सेय्यथापि, भिक्खवे, महतो स्वखस्स तिटुतो सारवतो ये महत्ततरा खन्धा ते पलुज्जेयुः; एवमेव खो, भिक्खवे, महतो भिक्खुसङ्घस्स तिटुतो सारवतो सारिपुत्रमोगलाना परिनिब्बुता ।”

अर्थात्—“भिक्षु हो ! जस्तै कुनै सारवान् विशाल रुख भएर पनि त्यसको विशालतर शाखा भाँचिन्छ, त्यस्तै भिक्षु हो ! सारवान् महाभिक्षुसङ्घ रहेर पनि सारिपुत्रमो-द्गलयायनहरूको परिनिवारण भयो ! ...” *

शुद्ध सेवालाई विनयनियमबाट रोकिन्न

● लोकबहादुर शाक्य

कुनैपनि व्यवस्था र कार्यक्रम सुचारू रूपले संचालन गर्नको लागि विनय अनिवार्य छ । गत्तव्य मार्गको रूपमा नियम पालन गर्न अनुशासन नम्बै हुँदैन तर खास विचारणीय कुरो के छ भने समय र परिस्थिति अनुरूपको नियमको भने दरकार पर्दछ । छिटो छिस्तो रूपले यथास्थानमा पुग्न कहिले कहीं बाटो परिवर्तन गर्नुपन्ने अनुरूप नियम पनि संशोधन गर्नुपन्ने अवस्था पर्दछ । नियममात्र भनेर त्यसैमा अन्धभक्त हुन नहुने अवस्था पनि पर्न आउँछ । नियमलाई चटकाए छोड्नुहोस् । अनेक प्राणी मध्ये मानव सर्वथोठ कहलिएको छ । खास तथ्यत विवेकरूपी गुणलाई लिएर नै यसो भनेको पाइन्छ । यसैले प्राणीमा नहुने भएकोले मानवले सो विवेक बढ़ि समय र परिस्थिति हेरी प्रयोग गर्नुपर्दछ नव सही मार्गमा अग्रसर हुन नसक्ने हुन्छ । यसै सम्बन्धमा एक घटना प्रस्तुत गर्नु राम्रो हुन्छ ।

एकदिन एक युवक भिक्षु टाढा पर्वतमा विराजमान हुनुपर्याका अरहंतसँग छलफल गर्न जानुभएको थियो । उनी आवश्यक मार्गनिवैश्वन प्राप्त गरी रक्केदै हुनुहुन्थ्यो । बाटोमा एक बृद्ध भिक्षु पनि अगाडि जाँदैथियो वर्षाको समय भएकोले खोलामा धुँडासम्म पुग्ने गरी पानी बिहरहेको थियो । ती भिक्षुहरूलाई पानीमा तरेर जान रोकावट थिएन । तर नदी किनारबा एक युवती भने पानीमा जान डराइरहेकी थिइन । बूढो भिक्षुलाई देख्ने वित्तकै उनले भनिन्, “मन्ते, म खोला तर्न नसकी आपदमा छु,

चाँडै घर पुग्नुपरेको छ, पानीमा जान मलाई सहोग गरिदिनुहोस्” “म ब्रह्मचारी भिक्षु हुं, आइमाईलाई छुनुडैन, विनय उल्लङ्घन भैहाल्छ ।” भिक्षुले भने र त्यस युवतीको अनुरोधलाई वास्तै नगरी आफूमात्र खोला तरेर पारी पुगी किनारमा विश्राम गर्न पुगे । यर्त्तमा त्यहाँ युवक भिक्षु आहपुगे । उनलाई पनि त्यस युवतीले खोला तर्न हिम्मत नम्बै पीर परिरहेको कुरा सुनाउँदै खोला तर्नमा सहयोग गर्ने दिया होस् भनी विन्ति गरिन् । युवक भिक्षुले भिक्षु नियमको ल्याल गर्नुमयो र पनि सेवा नै धर्म हो भन्ने महावाणीलाई हृदयङ्गम गरेर पवित्र चित्तले युवतीलाई बोकेर खोला तारिदिए । सहस्र धन्यवाद अर्पण गरेर युवती आपनो बाटो लागिन् । खोला किनारमा बसिरहेका बूढो भिक्षुले उक्त दृश्य अबलोकन गरिरहेका थिए । उनको मनमा युवक भिक्षुप्रति आक्रोशको ज्वाला दिक्किरहेको थियो । युवतीलाई छोएको मात्र होइन बोकेर ल्याई विनय उल्लङ्घन गरेकोमा युवक भिक्षुलाई विहार पुगेपछि चीबर पुकालेर निकासन नगरी कहाँ छोड्नुला भनि ज्ञपारे । शुद्ध सेवाको भावना भएका युवक भिक्षुलाई सो खोलीबाट केही असर परेन । सांझपछ विहारमा भिक्षुहरूको सभामा युवक भिक्षुलाई अपराधीको रूपमा उभ्याइयो । बूढो भिक्षुले त भिक्षु भएर युवतीलाई बोकेर विनय उल्लङ्घन गर्ने युवक भिक्षुलाई हुनसम्मको अपमान गई भिक्षुसघबाट निष्कासित

[वाकी १६ पेजमा]

महापरिनिर्वाण सूत्रका विशेषताहरू

भिक्षु सुदर्शन

महापरिनिर्वाणि सूत्रका धेरै विशेषताहरू छन् ।
यहाँ केही विशेषताको मात्र उल्लेख गर्नु ।

दीर्घनिकायका सूत्रहरू मध्ये भौगोलिक र राजनी-
तिक दृष्टिबाट महापरिनिर्वाणि सूत्र सबभन्दा बढी महत्त्व-
पूर्ण छ । राजगृहको गृधकूट पर्वत बौद्ध वाङ्मयमा
प्रसिद्धत छँदैछ । साथै गौतम न्यद्वोध, चोर प्रपात, वैभार
गिरिसँगैको सप्तपणिणि गुहार इसिगिरि पर्वतसँगै भएको
कालशिला, सीतवनको सप्पसोणिडक पर्वत, भद्रकुञ्जिको
तपोदाराम, वेलवणको कलन्दक निवाप, जीवको आनन्दवन
रमणीय भएको कुरा यही सूत्रमा उल्लेख भएको छ ।
राजगृहबाट अस्वलट्टिको, राजागारक, नालन्दाको
पावारिक आनन्दवन हुँदै बुद्ध पाटलिग्राममा पालनुभएको
थियो । त्यस बखत पाटलिग्राममा राजा र आमात्य आदि-
लाई भिन्न भिन्न ठाउँमा बज्जीहरूसित प्रतीकार गर्न
सक्ने गरी सुरक्षित गरिराखेका थिए । पाटलिग्राममा
बुद्ध आवसथागारमा जानुभएको थियो । आवसथागार
धेरै (१२५० जना) भिक्षुहरू सहित बुद्धलाई उपस्थित
गराएर उपदेश सुन्न (पाटलिग्रामका श्वालहरू) उठाउने
भवन थियो । यही उपोसथागारमा बुद्धको उपदेश सुन्ने
बेलामा बस्ने तरीकाको वर्णन पनि उल्लेख भएको छ ।
बुद्ध पाउ धोइकन आवसथागारमा प्रवेश गरेर बीचको
खम्बामा अडेस लिई पूर्वाभिमुख भई बस्नुभयो । भिक्षु-
संघहरू पनि पाउ धोएर प्रवेश गरी पश्चिमतिरको भित्तामा
अडेस लिई भगवान्लाई अगाडिपारी पूर्वाभिमुख भई

बस्नुभयो । उपासकहरू पनि पाउ धोएर भित्र पसी
पश्चिमको भित्तामा अडेस लिई भगवान् अगाडि पने गरी
पश्चिमतिर हेरी बसे । यहाँ बुद्धलाई प्रवेश गराउनुअघि
नयाँ बालुवा विछ्याई त्यसमा बिछ्यौना बिछ्याई, पानीको
ग्रागो राखेर तेलको बत्ती बालेर राजिसकेका थिए ।
संस्कृत सूत्रमा पनि यी वर्णनहरू छन् तर भिक्षुहरू बुद्धको
वामपार्श्वमा उपासकहरू दक्षिण पार्श्वमा बसेको वर्णन
संस्कृत (चिनी) महापरिनिर्वाणि सूत्रमा गरेको छ ।

यसै समयमा मूलद्वार (देशद्वार) अथवा तीर्थ
(धाट) को कसरी नामकरण गर्ने भन्ने कुराको पनि
केही संकेत यस सूत्रले दिएको छ । नयाँ बनाएको पाट-
लिपुत्रमा बुद्ध पालनुभएको थियो । त्यसकारण बुद्ध जुन
द्वारबाट बाहिर निस्कनुहुन्छ, त्यसलाई “गौतमद्वार” जुन
ठाउँबाट (किनाराबाट) गंगा पार गर्नुहुन्छ त्यस धाट
(तीर्थ) लाई “गौतमतीर्थ” नामकरण गरे ।

बुद्ध कोटिगामबाट नादिका ग्राममा गिजकावस्थमा
पालनुभयो । अनि बैशालीमा पालनुभयो । बुद्ध अजात-
शत्रुले आछु आछु गर्नु नाश गर्नु भनेको ठाउँ बैशालीमा
सीधै जानुभयो । त्यहाँ बुद्धले आनन्दपाली गणिकाका
भोजन र आँपको बगेचा दान स्वीकार गर्नुभयो । साथै
अजातशत्रुको आँखामा कर्चिगर भएका बज्जीहरूलाई
बुद्धले त्रयक्षिश देवपुत्रहरू समान वर्णन गरेको हुनाले
गणतन्त्रको महत्त्व बढ्यो । गणतन्त्रका मानिसहरू कस्ता

हुन्छन् भन्ने आभास पनि यहाँ देखन पाइन्छ । नीलो वर्णमा आउने लिच्छविहरूको वस्त्र, अलंकार र सिङ्गार नीलो हुने पहेंलो वर्णमा आउनेहरूको वस्त्र, अलंकार र सिङ्गार पनि पहेंलो रातो वर्णमा आउनेहरूको वस्त्र, अलंकार र सिङ्गार पनि रातो रंगको हुने गर्दछ । लिच्छविहरूले आपनो अधिकार जस्तै अरूपको अधिकार पनि चिन्छन् । त्यसेले त आच्रपाली गणिकाको भोजनको पालो मूल्य तिरेर लिन नसके पछि “आच्रपालीले हामी-लाई जिते” भनी शौला भाँचेर बजाउन थाले ।

त्यतिमात्र होइन, जुन बज्जी गणतन्त्र जित्नलाई पाठलिपुवामा तयार गरे; बुद्ध त्यहींबाट सरासर पाल्नु-भएर त्यहींबाट गणतन्त्र बेलुवामामा अन्तिम वर्षावास पनि गर्नुभयो । चापाल चेतियामा आयुसंस्कार त्याग गर्नुभयो । बैशालीको उदयन चेतिय, गोतमक चेतिय, सत्यम् ब सुप्राप्त) चेतिय, बहुपतक चेतिय, सारन्दक चेतिय पनि बुद्धलाई रमणीय लाग्छ । चेतियको शब्दार्थ चैत्य भए पनि बास्तुकला र दार्शनिक पृष्ठभूमिबाट हेरेको खण्डमा बौद्ध चैत्य (चेतिय, स्तूप, चैत्य) सँग चेतिय शब्दको त्यतिको सम्बन्ध छैन । मानिसहरूको “आराम, रुखख च चेतिय” को शरण उत्तम शरण होइन भन्ने बुद्धको उपदेश अनुगार विचार गर्दछिएर यिनीहरू पूर्व बुद्धकालिन-देखिएको त्यसबेलाको शरण स्थल सम हो भन्न सकिन्छ । कुनै विचारमा न यो देवमूर्ति नभएको बेलाको देवस्थल हो । चेतियको अर्थ देव्युन (Temple) भन्दा स्थाइन (Shrine) सुहाउँछ भन्ने कसैको विचार छ ।

बुद्ध बैशालीमा भण्डग्राम, हस्तिग्राम, आच्रगाम जम्बुग्राम पाल्नुभयो । यी ठाउँहरू बैशालीबाट भोगनगर भएर पावाबाट आउने बीच बाटोमा भए तापनि यी

ठाउँहरू यहीं पर्छ भनेर आजसम्त किटेर भन्न सकेको छैन । पावामा कुकुतथा नदी, आच्रवन र हिरण्यवती जुन कुसीनाराका मल्लहरूका उपवत्तन भन्ने शीलवनमा बुद्ध पाल्नुभयो त्यहीं बुद्ध महापरिनिर्वाण हुनुभयो ।

महापरिनिर्वाण सूत्रबाट नगरको वर्गीकृत नाउँ भएको कुरातिर पनि संकेत गर्छ । खुद्दक नगर, उज्ज्वल नगर, शाखा नगर अर्थात् सानो (धूलो र अप्त्यारो बाटोको अर्प), जङ्गलको बीचमा परेको र (महानगरको) शाखा नगरमा महापरिनिर्वाण नभइकन महानगरमा महापरिनिर्वाण हुनुहोस् भनी आनन्द महास्थविरले प्रार्थना गर्नुभएको र चम्पा राजगृह, थावस्ती साकेत, कौशाम्बी र वाराणसी महानगर भएको कुरो महापरिनिर्वाण सूत्रमा उलेख भएको छ । त्यस्तै बुद्धको इस्तिधातुको निम्नि आक्रमण गर्न आएको देशको नाउँमा देश र मूल देशबासी-हरूको कुरा उलेख भएको छ । अस्तिको लागि पावाको मल्ल, कुसीनराको मल्ल, विष्वलिवनको मोरिय (मौर्य) बैशालीको लिच्छवि, कपिलवस्तुको शावय, अलकप्तको बुलि, रामग्रामको कोलियत त्यहाँ आए । बेठ्दीपबाट द्राह्यणहरू आए । मगधबाट आएकाहरूको मात्र जातिबाट होइन अजातशत्रु राजाको नाउँबाट त्यहाँ आएका थिए । यसबाट राजनीतिक प्रतिनिधित्वको त्वरितबारे संकेत गर्छ ।

महापरिनिर्वाणसूत्र भौगोलिक र राजनीतिक दृष्टिबाट मात्रै महत्वपूर्ण होइन, बुद्धको मूलभूत संस्करण अनुसार पनि सररर अधि सरेको कुरा अःयन्त महत्वपूर्ण छ । रीच डेविसहरूले त्रिपिटकको कहाँ कहाँको सूत्रको अनुच्छेद [उपदेश] महापरिनिर्वाणसूत्रमा कहाँ कहाँ उलेख भएका छन् भन्ने तालिका तथ्यांक प्रकाश गर्नु-भएको छ । महापरिनिर्वाणसूत्रमा मात्रै भएको कुरा

३०।३२ वटा अनुच्छेद अथवा पूर्ण सूत्रको तीनखण्डको
एक खण्ड ४ (Dialogues of the Buddha, II
P. 71/72)।

बुद्ध धेरै जसो सोधेमा वा कारण भएमा मात्र
उपदेश दिनुहुन्छ । तर त्यस भएपनि अनाथपिण्डिक
जस्तो बुद्धलाई दुःख हुन्छ भनेर केही प्रश्नै नसोधनेलाई
भने बुद्ध आफै भलाकुशल शुरू गरेर उपदेश दिनुहुन्छ ।
महापरिनिर्वाणको अन्तमा पनि हामी देख्दौं, बुद्धको वहा-
यरिनिर्वाण नजीक आउँदा बुद्धले एकपछि अर्को गरी धेरै
उपदेश दिनुभयो । “बुद्धो परिनिर्वाणपछि हाम्रो शास्ता
छैन भनी मनमा नराल्नु, मैले धर्मविनय देशना गरेको नै
म नभएपछि तिमीहरूको शास्ता हुनेछ” भन्ने उपदेश,
“जेठो भिक्षुले कान्छो भिक्षुलाई नाउँ लिएर गोब्रवाट
अथवा आवुसो भनेर बोलाउने गर्नू, कान्छो भिक्षुले जेठो
भिक्षुलाई भन्ते अथवा आयुष्मान् भनी बोलाउने गर्नू”
भन्ने विनय ज्ञापन, “म नभएपछि संघले सानो लानो
शिक्षापद छोडेपनि हुन्छ” भन्ने आज्ञा, “म नभएपछि छन्द
भिक्षुलाई बहादृण दिनू” भन्ने आज्ञा, “बुद्ध, धर्म संघ,
मार्ग अथवा प्रतिपदामा कुनै एकजना मात्र भिक्षुलाई
केही शंका भएमा सोध, शास्ता हाम्रो अगाडि छोडाखेरि
हामीले केही सोधन सकेन भनी पछि नपछुताउनु” भन्ने
उपदेश यसका नमूना हुन् । महापरिनिर्वाण हुने बेला
जति जति नजीक आयो उति उति तथागतको महाकाह-
णिक हृदयबाट टप टप ध्रमूतको विन्दु टपकन लागे,
भिक्षुसंघ र बुद्धशासनको निम्नि ।

बुद्धको “अन्तिम बच्चन” बुद्धको महापरिनिर्वाणको
निम्नि समाधिस्थ हुनु अधिको क्षणसम्मको जीवनचरितको
सार सन्देश हो । मानवसमाजमा मर्ने बेलामा जीवनको

अधिको काम कुरा उल्टो बोलेर मरेर गएका के कति छन्
भनेर साध्य छैन । आफूलाई नफेरेर बोलेर गएता पनि
उनीहरू कहीै कसैको आधारमा अडेस लिई गएका हुन्छन् ।
“मेरो ईश्वर ! तिमीले मलाई किन छोड्यौ ?” “ईश्वर
तिम्रो इच्छा पूर्ण होस” “हे राम” जस्तो, ईसा [?],
स्वामी द्यानन्द र महात्मा गान्धीको अन्तिम आधार वा
शरण महापरिनिर्वाणसूत्रमा छैन । यमदूत आयो भन्ने
डरको सकेत, बत्ती बलिदेउ भनेर कराउने कातरभावको
प्रार्थनाले प्राण छोडेर गएकाहरू पनि धेरै छन् । सम्यक्-
सम्बोधि ज्ञान प्राप्त गर्नुभएका बुद्धले, ४५ वर्ष उपदेश
गर्नुभए जस्तै अन्तमा पनि आज्ञा गर्नुभयो, “हन्दिदानि
भिशब्दे, आमन्तयामि वो वय धर्ममा सञ्चारा अप्यमोदन
सम्पादेथ । अवं तथागतस्स पचित्तमा वाचा” अर्थात् “हन्द
भिक्षुहरू ! अब तिमीहरूलाई भन्तु संस्कार व्यय धर्म
(नाशवान्) छ । अप्रमाद भएर जीवन सम्पादन गर ।
यो तथागतको अन्तिम बच्चन हो ।

महापरिनिर्वाण सूत्रमा बुद्धको महापरिनिर्वाण
अवस्थाको समापत्ति ध्यानको वर्णन हाम्रो अनुभूतिबाट
सारै बाहिरको भएर बुझन गाहो छ । प्रथम तसापत्ति
ध्यानबाट उठेर द्वितीय समापत्ति ध्यानमा बस्नुभएको,
यसे गरी मायि मायि जाँदै नैवसंज्ञानासंज्ञायत समापत्ति-
बाट उठेर संज्ञादेवित समापत्ति ध्यानमा बस्नुभएको बेला
बुद्धको छाया जस्तो भएर दसेकी बुद्धको उपस्थापक बहु-
शृतमा, धर्मभण्डागारिकमा अप्रतम हुनुभएका आनन्द
महास्थविरले पनि बुझन सकेन, देखन सकेन भने हामी
जस्ताको के कुरा ? आनन्द महास्थविरले सोधनुभयो—
“भन्ते अनिरुद्ध ! के भगवान् परिनिर्वाण हुनुभयो ?
अनुरुद्ध महास्थविरले उत्तर दिनुभयो—‘आवुसो आनन्द !

भगवान् परिनिर्वाण हुनुभएको छैन । संज्ञावेदित निरोध समापत्तिमा बस्नुभएको छ ।” दिव्यचक्षुमा अप्रतम अनुरुद्ध महास्थविरले यो देखुभयो । संस्कृत भाषाको महापरिनिर्वाणसूत्र अनुसार उत्तरमा केही कुरा बढ़ा छ, “मया पूर्वं बुद्धात् भ्रुतं— चतुर्मेयो ध्यानेभ्यरुथाय तथागत परिनिर्वाती ति ।” अर्थात् “बुद्धबाट पहिले मैले सुनेको थिए, चतुर्थ ध्यानबाट उठेर तथागत परिनिर्वाण हुनुहुनेछ ।” तर त्यस अवस्थामा तथागत चतुर्थ ध्यानमा होइन, संज्ञावेदित निरोध समापत्तिमा बस्नुभएको भनेर भन्नेलाई, देखेलाई त दिव्यचक्षुले नै देखन सक्नुभयो होला त ?

बुद्ध आनन्द महास्थविरले देखन वा थाहा पाउन नसक्ने संज्ञा वेदित निरोध समापत्ति ध्यानबाट उठेर केरि क्रमशः समापत्ति ध्यानको स्तरमा फर्कदै फर्कदै प्रथम समापत्ति ध्यानमा बस्नुभयो । अनि केरि प्रथम समापत्ति ध्यानबाट क्रमशः द्वितीय, तृतीय र चतुर्थ समापत्ति ध्यानमा बस्नुभयो । यसप्रकार समापत्ति ध्यानमा ओहर दोहर गरेर बुद्ध चतुर्थ समापत्ति ध्यानमा बस्नुभयो । महापरिनिर्वाणसूत्रको त्यसपछिको शब्द रूप एउटै बीणाको एउटा तारमा एउटा हातबाट त्यतिकै जोरसँग तानेर झाङ्कृत भएको छ—

“चतुर्थज्ञाना बुद्धहित्वा समनन्तरा भगवा परिनिवाप्ति”
“चतुर्थादि ध्यानात् समुत्थाय भगवान् परिनिवृत्त”
“चतुर्थ ध्यानं समनन्तर (दनेसाथ) भगवान् परिनिर्वाण जुया बिज्यात् ।”

And passing out of the last stage of Rapture he immediately expired.
(Dialogues of the Buddha II. p. 175)

Immediately after rising from the fourth Jhana, the Bhagava passed away, realizing Parinibbana.

(Ten Suttas from Digha Nikaya, Pitaka Association. Rangoon, 1984 P. 290)

पाति, संस्कृत, नेपालभाषा, अथवा (यूरोपीय तथा बौद्धपरिदिको) अंग्रेजी भाषा, जुनसुकै भाषा होस् योभन्दा बढी भन्न सकिने कुरा पनि होइन । तथागतको परिनिर्वाणको समय ध्यानसमाप्ति हामी रागबाट अनुरक्त, द्वेषबाट दूषित र मोहबाट अभिभूत भएकाहरूले शब्दबाट बुझ्न सक्ने पनि कसरी ?

त्यसो भएपनि संज्ञा वेदित निरोध समापत्ति ध्यान अवस्था देखुभएको अनुरुद्ध महास्थविरले तथागतको महापरिनिर्वाण पछि आज्ञा दिनुभएको वचन र भावपछि पछिसम्म बौद्ध वाडमयमा अनुसरण भएको देखिन्छ । उहाँ अनुरुद्ध महास्थविरको त्यो वचन यस सूत्रको नेपाल भाषाका अनुवादक दुण्डबहादुर वज्राचार्यले ठीक हुने गरी अनुवाद शुरू गर्नुभएको छ, जसको नेपाली रूपान्तर यस प्रकार छ—

स्थित चित्तम् तथागतका [अब] श्वास प्रश्वास बन्द भयो ।

शान्तिको निमित्त निष्कम्प भएर मुनि परिनिर्वाण हुनुभयो ॥

अनु० सुजाता अनगारिका

कृतज्ञ गुण

● भिक्षु मैत्री

अरुले आफूलाई थोरे मात्रामा गरेको उपकार भएपनि नविर्सी मलाई के गरेको थियो ? भनी विवार गरी स्वरण गर्नु र साथै मौकामा उपकार गर्नुलाई नै कृतज्ञ गुण स्मरण गर्नु भनिएको हो । कृतज्ञ गुण सम्झने बानी आफ्नो विकासको लागि काम लाने भएको हुनाले यसलाई उत्तम भंगल मानिएको छ । यस कुरालाई भगवान् बुद्ध, प्रत्येक आर्थ श्रावक, अन्य धर्म प्रवर्तक तथा सबै किसिमका दण्डित विद्वान् हरुले स्वीकार गरेका छन् । त्यस्तै संसारमा अति नै डुर्लभ अति उत्तम गुणधर्म भनेर पनि यसलाई मानिएको छ ।

“कतञ्जु कतवेदी पुगलो दुल्लभो लोकस्मि ।” भगवान् बुद्धले यस सम्बन्धमा प्रथम पटक संसारलाई आदर्श दिनुभएको छ । यो कुरा बौद्ध साहित्य पलटाउँदा स्पष्ट लेखेको पाउन सक्तछौं । सिद्धार्थ कुमारले गयाको एउटा पिपलको बोटमुनि ध्यान गरी बोधिलाभ प्राप्त गर्नुभएको हो । त्यो बोधिज्ञान प्राप्त गर्दा त्यस ठाउँमा बसी पाउनुभएको हुनाले वहाँ सो बोधिवृक्षलाई सात दिन-सम्म आँखा नचिम्ली हेरिरहनु भयो । त्यसो गर्नु नै वहाँले हामीलाई आदर्श दिनुभएको छ ।

एक हप्तासम्म एउटा चीजलाई हेरिरहनु सजिलो काम होइन । तैपनि भगवान् बुद्धसे सो कठिन कार्य गरी पूरा एक हप्ता बोधिवृक्षलाई आँखा नचिम्लिकन हेरेर बस्नुमयो । वहाँलाई बुद्ध हुनको लागि बोधिले [पिपलको बोटले] खास उपकार गरेको थिएन । पिपलको बोटले

बुद्धलाई के उपकार गन्यो ? वहाँले बोधिज्ञान पिपलको बोटको उपकारले पाउनुभएको हो र ? होइन । वहाँ ध्यान गर्नुहुँदा केही मात्रामा वहाँलाई सो वृक्षले घाम पानी तथा शीतबाट बचायो । सो वक्षबाट वहाँले पाएको उपकार त्यतिमात्र हो । त्यो थोरे उपकार पनि वृक्षले “हे पुण्यबान् ! आऊ ! मेरो छायामा आएर ध्यान गर ! बुद्ध बन ! भनी उपकार दिएको थिएन ।

मध्याह्न समयमा बाटोमा गैरहेका बटुबाले थकाई माने भनी कुनै रुबको मुनि वा चौतारामा आराम लिई सो रुखलाई प्रति उपकार गन्यो भनी हामी यो संसारमा सुन्न पाउँदैनौं । त्यतिमात्र त के ? त्यो वृक्षले उपकार गरेको छ भनी मात्र पनि तयार हुनेछैन । त्यस्तो संसारमा भगवान् बुद्धले भन्न नसकिने उपकारलाई पनि उपकार मानी भविष्यको लागि अथवा हात्रो लागि आदर्श दिनुभयो । त्यसकारण हामी सबैले यसलाई बुझ्न सक्नुपर्दछ । यस्तो कार्यमा सारिमुक्त महास्थविरलाई हामीले सम्झनु पर्दछ । वहाँको जीवनी फाइदाजनक छ । उदाहरणको लागि एउटा प्रसंग लिएँ ।

राजगृह नगरमा राध भन्ने एकजना बूढो ब्राह्मण आफ्ना घर परिवारबाट नरेको अपमानलाई सहन न रकी प्रव्रज्या लिने मन गरी देलुवनाराममा गई मिथुहरुलाई सो कुरा बताए । द्राहण धेरै बूढो भई सकेको हुनाले उनलाई भिक्षु बनाउन नचाहेको कुरा भने । त्यो कुरा सुनी ब्राह्मण दुःखी भई एक कुनामा बसी रोडिराखेका

थिए । त्यो कुरा थाहा पाई भगवान् बुद्धले सबै भिक्षु-हरूलाई जम्मा गर्नुभयो सोधनुभयो – “तिमीहरू मध्येमा कसैलाई यो राध ब्राह्मणबाट कुनै किसिमको उपकार पाएको सम्झना छ ?” सबै भिक्षुहरू चूप लागेर बसिरहे । कोही नबोलेको देखेर सारिपुत्र महास्थविरले हात जोडी भनुभयो – “भन्ते ! एक दिन म राजगृहमा भिक्षा जाँदा यो ब्राह्मणले एक चम्चा भोजन दान गरेको थियो । त्यो

सम्झना भएको कुरा सारिपुत्र महास्थविरबाट सुनिसक्नु भएपछि भगवान् बुद्धले – साधु, साधु, सारिपुत्र ! सत्पुरुषहरूले कृतज्ञ गुण सम्झने गर्दछन् । सारिपुत्र ! त्यसोभए

[१० पेजको बाबी]

गर्नुपर्ने प्रस्ताव गर्नुभयो । शुरुमा त उपस्थित भिक्षुहरूलाई सर्शकित पारेको थियो । तै एक तर्फी निर्कर्षमा पुग्ने परिपाटी थिएन । युवक भिक्षुको बयान पनि लिनै पन्यो । युवक भिक्षुले आफ्नो प्रतिबाद व्यक्त गर्दै बिनय उल्लङ्घन गर्ने दृष्टिकोणले काम गरेको छैन, बुद्धको

मौलिक उद्देश्य लोकहित कार्यमा लागि दुःख निर्मल गर्न भएकोले खोजा तर्न नसकी आवतमा परिरहेकी अबला युवती उपर करुणाको दृष्टिकोणले खोला तारी सेवा गरेको हो” भनी तर्क प्रस्तुत गर्नुभयो यसमा भिक्षु सभाबाट युवक भिक्षुलाई सधन्यवाद सकाइदिइयो ।

□ यो लेख २५३३ साँ बुद्धजयन्तीको उपलक्ष्यमा पाठन स्थित रत्नाकर महाविहारमा आयोजित कार्यक्रममा धर्मदेशक रत्नसुमझल शाक्यको धर्मदेशना अवण गरेको आधारमा तयार गरिएको हो । –लेखक

सम्पादकलाई चिठ्ठी

थीमान् सम्पादकज्यू,

यस बौद्ध पत्रिकाका थुप्रै आफ्नैपना र विशेषताहरू हुँदा हुँदै पनि यसका स्तम्भहरूलाई युगसापेक्ष पार्नेक्रममा एउटा नयाँ स्तम्भ “पुस्तक परिचय” चलाई यस अन्तर्गत देशभित्रका लेखकहरूले लेखका (प्रकाशित) पुस्तकहरूको परिचय (नाम पाउनको लागि ठेगाना, मूल्य र संक्षिप्त परिचय) र देश बाहिर निस्केका र निस्केने बौद्ध पत्रिका एवं पुस्तकहरूको परिचय क्रमशः प्रकाशित गर्दै लिएमा बुद्धधर्मको प्रचार प्रसारमा ठोस सहयोग मिल्ने र यस पत्रिकाको लोकप्रियता अरू बढ्ने हुँदा यसतर्फ विचार गरिनुपन्यो ।

शुभेच्छुक पाठक

होरामान गुरुङ, पंचमूल शिरुबारी-स्याड्जा, नेपाल ।

[गुरुङजी, सुज्ञाव राम्रो छ, धन्यवाद ! हामीले यसतर्फ सोचिराखेका छौं । अहिले पनि कसैले परिचय सहित पुस्तकहरू एकप्रति पनि पठाइदिनुभयो भने सो परिचय छाप्नेछौं । –सं.]

तिमीले यो ब्राह्मणलाई प्रदर्ज्या देऊ” भनुभयो ।

सारिपुत्र महास्थविरले बूढो ब्राह्मणलाई प्रवर्जित गरी उनीसँगै एउटा गाउँमा लानुभयो । नयाँ भिक्षु बनेको हुनाले उनलाई भिक्षा कम पाउँथ्यो । त्यो बेला सारिपुत्र महास्थविरले उनलाई भोजन, सेनासन, चीवर, भैषज्यादि चतुप्रत्यय दिलाई प्रत्युपकार गर्नुपन्यो र केही दिनमै ती ब्राह्मण भिक्षु अर्हत् भए ।

कुनै उपकारहरू अलिकतिमात्र भएपनि महत्वपूर्ण हुने अवस्था छ । आपत्तिको बेला उपकार गर्नेलाई जति उपकार गरेपनि पुग्दैन ।

युवा बौद्ध समूहका क्रियाकलाप

स्तम्भ परिचय—

यस पत्रिकाको वर्ष १७ अङ्क ५ देखि यो युवा बौद्ध स्तम्भ शुरू भएको हो । यस स्तम्भको मूल उद्देश्य बुद्धधर्ममा युवाहरूको सक्रियता बढाउने रहेको छ । यस स्तम्भमा प्रकाशित हुने सामग्रीहरूमा बुद्धधर्म सम्बन्धी युवाहरूको क्रियाकलापबारे जानकारी, समाचार र लेखहरू प्रमुख हुनेछन् । नेपाल अधिराज्यभर सक्रिय रहेका युवा बौद्धहरूको समूह, सघ, संस्था, बलब र मण्डल आदिले प्रकाशनको लागि सामग्रीहरू आनन्दभूमिका सम्पादक मार्फत् पठाउन सक्नेछन् । व्यक्ति एवं संघ संस्थाहरूबाट पनि प्रकाशन सामग्रीहरू तथा आर्थिक सहयोगको अपेक्षा गरिएको छ ।

यस अङ्कमा—

युवा बौद्ध समूहको डायरी

वि. सं. २०३६ श्रावण २ शनिवारका दिन काठमाडौं, लगन नायपःचो स्थित एउटा घरको छिडीमा डा० पुष्परत्न शाक्यबाट हिमालयमा पाइने बनस्पतिबारे साइट प्रदर्शनपछि उपस्थित युवाहरूको समूहका बीच बुद्धधर्म सम्बन्धी साधारण छलफलबाट युवक बौद्ध समूहको नामकरण गरी यस समूहको स्थापना भएको हो । पछि यस समूहको नाम युवा बौद्ध समूहमा परिणत गरिएको थियो । स्थापना पश्चात् यस समूहले विभिन्न मितिमा विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिसकेका छन् । ती मध्ये केही महत्वपूर्ण कार्यक्रमहरूको उल्लेख यस प्रकारका छन्—

(१) २०३६ श्रावण ३०—“बुद्धधर्ममा युवकहरूको महत्व” विषयमा गण महाविहारमा प्रा. श्री आशा राम शाक्यबाट प्रवचन ।

(२) २०२६ भाद्र १२—“नेपालमा बुद्धधर्म” विषयमा गण महाविहारमा भू. पू. मन्त्री श्री भुवनलाल प्रधानबाट पहिलो प्रवचन ।

(३) २०३६ आश्विन — “नेपालमा बुद्धधर्म” विषयमा गण महाविहारमा भू. पू. मन्त्री श्री भुवनलाल प्रधानबाट दोश्रो प्रवचन ।

(४) २०३६ आश्विन २६ — “नेपालमा बुद्धधर्म” विषयमा गण महाविहारमा भू. पू. मन्त्री श्री भुवनलाल प्रधानबाट तेश्रो प्रवचन ।

(५) २०३६ कार्तिक २१ — “नेपालमा बुद्धधर्म विषयमा गण महाविहारमा इतिहासकार प्रा० श्री धनवज्र बज्राचार्यबाट प्रवचन ।

(६) २०३६ फागुण — “कपिलवस्तुको पुरातात्त्विक परिचय” विषयमा गण महाविहारमा पुरातत्त्वविद् श्री तारानन्दन मिश्रबाट प्रवचन ।

(७) २०४० वैशाख ३१ — गण महाविहारमा बुद्धजयन्तीको उपलक्ष्यमा युवा बौद्ध गोष्ठी । गोष्ठीमा वक्ताहरू हुनुदृथ्यो— आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर, भिक्षु सुमति संघ, पं. आशाकाजी वज्राचार्य, प्रा. आशा राम शाक्य, भू. पू. मन्त्री भुवनलाल प्रधान, सुश्री नानी मैथा मानन्धर, श्री मल्ल के. सुन्दर, श्री मीनवहाडुर, श्री विरत्न मानन्धर ।

(८) २०४० कार्तिक १ — ने. सं. ११०४ नव वर्षको उपलक्ष्यमा “नेपाल सम्बत्को इतिहास” विषयमा भिक्षु सुदर्शन र श्री शंकरमान राजवंशीबाट प्रवचन ।

(९) २०४० भाद्र २५ — “*Youth Seminar on World Religion*” मा आएका बौद्ध, इसाई, कन्प्यूशियस, हिन्दू, इस्लाम, यहूदी धर्मका इजराइल, इजिप्ट, इटाली, भारत, नेपाल, चीन र जापानका सहभागीहरूलाई गण महाविहारमा स्वागत कार्यक्रम ।

(१०) २०४० कार्तिक १७ — “चीनमा नेपाल संस्कृतिको प्रभाव” विषयमा श्री सत्यमोहन जोशीबाट र “नेपाल सम्बत्को उत्सव” विषयमा श्री हिरण्यलाल श्रेष्ठबाट प्रवचन ।

[११] २०४० माघ ७ — “नेपालको संस्कृतिमा बुद्धधर्मको देन” विषयमा बेलायतको अक्सफोर्ड विश्व विद्यालयका डेविड गेल्नर र “नेपालभाषाको विकासमा मूल बौद्धहरूको देन” विषयमा श्री काशीनाथ तमोटबाट प्रवचन ।

[१२] २०४० चैत्र ६ — युवा बौद्ध समूहको संयोजकत्वमा ५७ जवानको टोलीद्वारा नारायणघाट, लुम्बिनी, कपिलवस्तु, पाल्पा, तानसेन र पोखरामा बुद्धधर्म प्रचारार्थ वाद्य (गुंलाबाजं) पूजा ।

[१३] २०४१ वैशाख ३० — नेपाल भारत संस्कृतिको केन्द्रको हलमा युवा बौद्ध समूहको आयोजनामा “आजको युगमा बुद्ध र बहाँको देन” विषयमा ४२ जना कलाकारहरूले भाग लिएको चित्रकला प्रदर्शनी ।

[१४] २०४१ कार्तिक १५ — नेपाल संम्बत् ११०५ नव वर्षको उपलक्ष्यमा गण महाविहारमा फादर जोन के लकबाट “नेपालमा करुणामयको ऐतिहासिक महत्व र परम्परा” विषयमा प्रवचन । सो प्रवचनमा श्री सुवर्ण शाक्यबाट ऐतिहासिक विवेचना गर्नुभएको थियो ।

[१५] २०४२ आश्विन ५ — स्थानीय भूकूटी मण्डप बुद्धविहारमा भू. पू. मन्त्री श्री भुवनलाल प्रधान ले लेखुभएको ऐतिहासिक अनुसन्धानात्मक “बुद्धधर्म र शाक्यहरू” नामक पुस्तकहरूको विभुवन विश्व विद्यालयका भूतपूर्व उपकुलपति श्री सूर्यवहाडुर शाक्यको समापतित्वमा संघनायक भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविरबाट विमोचनको कार्यक्रममा मुख्य अतिथि भू. पू. राजदूत श्री केशरवहाडुर के. सी., आचार्य भिक्षु अमृतानन्द र भिक्षु सुदर्शनबाट पुस्तक विषयमा प्रवचन ।

[१६] २०४२ वैशाख — बलम्बू स्थित प्रणिधि-पूर्ण महाविहारमा युवा बौद्ध समूह र धर्म कीर्ति ग्रन्थयन गोष्ठीको संयुक्त आयोजनामा एक दिवशीय पञ्चशील र भावना अधिस्थान तथा भिक्षु बुद्धघोष, भिक्षुज्ञान पूर्णिक र अनगारिका धम्मवतीबाट प्रवचन ।

[१७] २०४२ आश्विन १८ देखि २५ — स्थानीय भूकूटी मण्डपमा भएको दोथो राष्ट्रिय पुस्तक प्रदर्शनीमा युवा बौद्ध समूहद्वारा बुद्धधर्म सम्बन्धी ५०० पुस्तकहरूको प्रदर्शनी ।

(ऋग्मशः)

Buddhists of all sects, Unite !

-Dr. Ganesh B. Mali

A review of the above table reveals that there is no difference in the ultimate goal for the different yantras, which is Nirvana, premortal and post mortal. The only difference lie in the methodologies to attain Nirvana.

Self-discipline and enlightenment, engagement in wholesome karmas, realisation of emptiness of everything, faith in the saving power of the Tathagata, realisation of pure mind [Liberation, Buddha Heart, Unity of Individual and Cosmic Consciousness, Buddha Nature of Oneself, Ideation with Transcendent Beings] — these are the various media used under the methodologies to attain Nirvana. Whatever be the methodologies employed, it is clear from a bove list of the media that final development of the Insight of the Truth [Prajna] is essential in all forms of Buddhism. The candle of Prajna latent in every human heart has got to be lihghted so as to

throw light into the final Truth of Existence, no matter whether a matchbox, a flintstone, burning coal, burning splinter, hot iron, electricity or electronic lighter is used in the process as media. The various media used to light candle depend on the time, place and circumstances and the prevalent ideologies of the time. No matter whatever media is used to light the candle, its light reveals to the seeker the basic essence of Buddhism, which is common to all the yantras: viz, (a) deliverance from suffering, (b) rebirth (sowing of good deeds) (c) Law of Nature, (d) Impermanence and (e) Selflessness.

An essential point of difference between Theravada and Mahayana is that whereas for Theravada which is historically the earlism the world is but appearance and it does not concern itself with whether or not some essence exists behind the empty transient phenomena rolling on, and whereas the world is considered as nothing

but that which is reflected in man's consciousness. Mahayana Buddhism which appeared later on (about 1st century B.C.) went a step further along the line and argued that if the empirical is a mere phenomenon of which we can never be sure to receive a faithful image through our sense organs, then we are entitled to regard it point-blank as illusion. It further argued that what is illusory and lacks an individual ego or soul is empty. Consequently Emptiness (Sunyata) is the essence of the world of phenomena: the attributeless absolute of all empirical beings and things. The illusory and the Absolute was regarded as interwoven or twinned (sahaja); The absolute and the Illusory is inherent in samsara and Nirvana, which are basically the same, viz the dictum: "Things are not what they seem, nor are they any different." The Absolute represented the Thusness (tathata) of things, the essence the behind the worldly phenomena, the Adi-Buddha.

Based further on the Adi-Buddha (Absolute) a system further developed

of Transcendent Buddhas Sambhogakaya) – Vairochana, Akshyobhya, Ratnasambhava, Amitabha, and Amoghasiddhi, Earthly Buddhas: (Nirmanakaya): Kakrucchanda, Kanyakamuni, Kasyapa, Gautama and Maitreya, Transcendent Bodhisattvas: Samantabhadra, Vajrapani, Ratnapani, Avalokitesvara and Viswapani. Very soon, Bodhisattvahood became a striking characteristic of Mahayana Buddhism.

Considering philosophically, the very nature of relative subjective world of suffering, when conceived fully in its total impermanent and non-self nature leads us naturally and logically to the conception of the existence of an attributeless absolute realm of Nirvana, which was distinctly felt as an abode of sect in Theravada from the toils and troubles of the samsara, but was not much spoken of. But grasping it as the very essence of existence, the Absolute, Mahayana treated. It in different ways and devised several means, long and short, to attain It.

Continue to next issue

गुरुमण्डलार्चन

गुलि मौलिक, गुलि मिथ्या ?

● व०आ० कनकद्वीप

बौद्ध धर्मय महायान दुर्थासेलि बुद्धयात “द्यः” या प्रतीक याये हल यें च्वं । अले, महायानया साहित्यविकास जुजूं वसेलि वज्रयान नं दैवल । च्व यानत गथे दैवल धइगु खैय् सकस्यां छत्वाः महुतुं थें बुद्धं हे यासंथासय् च्व यानत कनाथकुगु खः धइगु खैं (तर्क) चल । अथेसां, विपिटकय् च्व खैयात कयाः उल्लेखनीय खैं धाःसा दुर्थे मच्वं । बहु, बुद्ध मदये धुंकाः इस्वी लम्बत् १ निसें हे महायात्रसूक्त पिहांवये धुंकुगु खैं त न्ह्यथने बह जू ।

अथेसां, वज्रयान वसेलि, मन्त्रणय तन्त्रणयया भावना, प्रतीक, संकेत, अभ्यास वा अभ्यर्थना न्हागु हे धाःसां वज्रयानीतसे हिन्दूस्थानया विकृति मज्वं धकाः धये फैमखु । उकिया हे दसु खः च्व गुरुमण्डलार्चन ।

छसीकथं धाये— बुद्धयात अलौकिक मानय याना: अन्याःपि बुद्धिं च्व संसारय् फिया संख्यां मयाकक दु धकाः सिद्धार्थ स्वया नं ह्यापायापि आदि बुद्धिनिगु कल्पना जुसेलि अलौकिक जगतया खैं नं न्ह्यथने अःपुल । महायानी ग्रन्थत च्वहे खैया दुर्गयंगु दसुत खः ।

अले गुरुमण्डल दनेगु परंपरा वसेलि मण्डलार्चनया विधिविद्यान दयेकाहल । मण्डलया सिद्धान्त ज्वर्पि (अभिकर गुप्त) नं दत । अथे हे मन्त्र ज्वर्पि मन्त्राचार्य, मण्डलयु मण्डलाचार्यत दत ।

(अथे हे शाक्त कथं, मन्त्राचार्य, ज्ञानाचार्य व कर्माचार्यपि नं दु) युमित थम्हं हे नं स्वीकार यानाःलि विसमाधिया ज्ञाता धकाः झीसं (गुरुजुपिसं) वज्राचार्य स्वीकार याःगु खः । अथवा, वज्राभिषेकया विधि दयेकाः वज्राचार्य जूगु व वज्रयानया प्रतिपादन याःगु खः ।

अले तिनि वज्रधातुमण्डलया सिद्धान्तं (निस्यन्द योगावली कथं) वज्रयान प्रतिष्ठा जुल । झी गुरुजुपिनिगु धापू कथं-वज्र शक्ति खः । शक्ति अपरिमेय, अले वज्रयान धर्म (reaction) दु । धर्म जिनसंघं हे न्वाकातइ । प्रतीकता वा भावनाया माध्यमं वज्रज्ञान प्रतिष्ठा जुइ ।

(उकिवज्रयान थुइके थाकु हैं ?) अथे हे खःसां विशुद्धीमार्ग ज्वनेफुपिसं वज्रयानया महत्व थुइकी हैं) । अथे खःसां च्व च्वमिया धापू कथं विज्ञानया असंख्य फर्मूलात नापं ततःसकं सरल (थुइके अःपुगु) तरिकात दैच्वंबलय् च्व थाकु हैं धाःगु खास छु छु खैं दुगु खः व जनताया समक्ष स्पष्ट यानाबिइ माःगु जुयाच्वंगु दु गथे गुरुमण्डलया शब्दार्थ भेद कथं- ‘आ हुं’या अर्थ शुद्ध शान्तगु काय वाक् चित्त खः । पंचत्र पंतत्वया प्रतीक जल, पृथ्वी, वायु आकाश, अभिनयात साछि तयाः शुद्ध शान्त वित्तया लागी कलुषित भाव मदयेकाछ्वयेगु

दृढ़ता कथं “स्वाहा” धायेगु नं यानातःगु दु। नागार्जुनया
शून्यवादया कथं नं “ध्यानं तत्क्षणभेकचित्तकरणं प्रज्ञा
सुरेखोज्ज्वला, येताः पारमिता घडेव नभते कृत्वा मुने-
मण्डलं (वहे एक भावगु एकान्तगु चित्तयात् ध्यानय्
तत्परगुया प्रज्ञा)– धइगु शूद्ध शून्यगु आकाश समान जुया-
च्चंगु सज्जा दुःखं छुत्य जुयाः थव भव दुःखं पार जुयाच्चंगु
थव खगू धातु जोरय् जयाः तसकं बल दइच्चंगु यथार्थगु
क्रिया मुनि (तथागत) विनिगु चित्त मण्डल जुइगु जुइका-
च्चंह्य, च्चनिह्य, च्चनाच्चंह्यायात् नमः धकाः धाःगु अर्थ
थुइकाच्चना।

“यथा ते तथागतार्थाहृन्ते सम्यक् संबुद्ध !” थव
खं उल्लेख यायेबले धाःसा जितः व हिटलर [जर्मनी] या
तुजुक आर्य शब्द छिंति हे छ्यले माःसे मवः।

गुरुमण्डलं आर्य शब्द लिक्याछ्येमाः धइगु
जिगु मन्त्रणा खः। अले तिनि बुद्धर्थमया सर्वः प्रकारं
जगतो हिताय’ धाये बालाइ। थःगु विद्वत्ता व्यनेत थव
चर्वमि थन थन्याःगु खं च्चइच्चंगु मखु। बर पाय्छिगु कथं
धायेगु खःसा थव चर्वमि थःगु अक्षानता प्वलाः जिज्ञासित
न्हप्यसः हे जक न्हयःने हःगु खः।

गथे कि थव चर्वमि खं छु मस्य-
‘इन्द्रादि लोकपालेभ्यः ? गुरुमण्डलं लिकाये हे माः।
इन्द्राय स्वाहा ! यमाय स्वाहा ! धकाः कवर्यागु तन्ता
ववव्यूजुइगु छाय ? अज्ञ उर्ध्व ब्रह्मणे स्वाहा, नागम्यः
स्वाहा ? [छाय ?] अथेसा ज्ञीसं हिन्दू वैदिकतय्गु छुं
मक्या धकाः धायेत मछाले स्वाःल थें हला ?

हानं, “नमश्चन्द्र वज्रपानाय” बल। द्रष्ट्रोत्कट
भैरवाय अशीमुसलपरशुपासगृहीत अमृतकुण्डली ख ख
खाहि खाहि तिष्ठ तिष्ठ..... महागणपतये

जीवितान्धकाराय हूँ कट् कट् स्वाहा।

शाक्त मत (हिन्दूधर्मया विकृति) या अन्धा-
अनुकरण मखु धकाः गथे धाये ? महागणपतये ? सुखः ?
थव छुकिया प्रतीक खः ? गन्ननिसें वःगु खः ! थव खं
न्हाथनेबले खि त्वपू थें त्वत्वः जक पुयामजुइगु जूसा
कवर्यागु गनेद्यः भैलद्यःयात हे गुरुजूपिसं स्वीकारे मयाःगु
गथे धाये ?

शताधर श्लोक “वज्रसत्वसमयमनुपालय...
बालाः जू। अथेसां स्तुत्य श्लोक प्रस्तुत यायेगु मू उदेश्यं
थव दयेकातःगु थें अर्थ हे छुं मथुइक सकस्यां व्वना-
जुइगुलि दुवालास्वयेबले “अतिशयोक्ति” जक खने दु।
बुद्धर्थम् थन्याःगु अतिशयोक्ति जक व्वलनि मखु।

हानं, हिन्दू उपनिषद् या अनुकरण पक्ष— “सर्वे
भद्राणि पश्यन्तु माकश्चित् पापमागम” तप्यक हे छ्य
कर्ति मेह्य कवियागु भाव कयाः समस्या पूर्ति यावे थें
जुल।

वज्र छगू प्रतीक वज्रयाबय् दु। थवइत अविनाशया
प्रतीक धाइ। दयाया अस्तित्व स्वीकार मयाइपिसं प्रतीकता
स्वीकार यानाः नयेगु ह्लासं मखु महुतुं हे खः धाये थें खं
जक हीकेगु ज्या जूगुलि गुरुमण्डल दनेत व्वनेगु यक्को
खँगो, खँभाय, खँया अर्थत अमौनिक अथवा कवर्यागु
त्यासां हंतःगु तप्यक सी दु।

आः छक्कः अर्ध विहु भावना दुने दुवाला स्वये-
उक्की धयातःथें आनन्द, परमानन्द, सहजआनन्द’ वीर
महानन्द (महासुख) दु। थव सहजआनन्द निहृतिपूर्या
क्रियाया विधिविधान खः। पंचमकार नं थुकी हे दुथ्याइ।

वज्रयानया महासुख गुरुमण्डलयात उलाक्यनेगु
साहस मदुसां थव सुखया महाकल्पना थुइके फै मखु।
उक्कि जनतायात गुरुमण्डलया व्यूह रचना गथे कने ?

ईश्वरीय नवसा (map-mandala) जक
ध्यांला त्र भौतिक युग लुदनि मखु । क्यनाविइत
उलेबलय् घच्चाइपु मध्याःसा त्र चविमियाके क्यनेगु कल्ट
(Cult) यश्व दु । उदाहरण कथं ‘नत्वा श्री वज्रवाराही
मन्त्रमूर्ति जिनेश्वरी’ थोजाःगु अकथनीय अभिव्यञ्जना
यश्व दु ।

ठगु अन्धविश्वास त्वःतेति इन्हयगु मेगु अन्धवि-
श्वास व्वने सयेकेगुया उपाय वज्रयान खः । वज्रयानं हे
गुरुमण्डलयात् ह्लयःने हःगु खः । भवसागरया नवसा गुरु-
मण्डलया भ्रलौकिक कल्पना जुसेलि आजु अजियात चक्रेश्वर
दयेकल । थुलिजकं नं मगानाः तस्सकं आपत्ति जनक
खं ला हिमवत्खण्डे (भद्रकल्पे) वैवश्वत मन्वन्तरे
(जम्बूदीपे) आर्यावर्त पुष्ये भूमो धकाः अद्य नं दयेकल ।
बौद्धतसें धाये हे धच्याइपुगु मन्वन्तरे तक वज्रयानं स्वीकार
यासेलि झीर्णिप कर्पिनिगु न्हाःने फकं सुखु जुयावनिगु ला
स्वाभाविक हे जुल । धन्याःगु विडम्बनां जक मगानाः “ओं
आः हुँ वं यज्ञोदहके हुँ स्वाहा !” धकाः शंखय ह्लाःति
त्वपुयातयेगु खं ला ज्ञन निरर्थक क्रिया खः ।

थव च्वमियात “ओ” शब्दप्रति बौद्ध धर्मय आपत्ति

दु । हानं शंखया प्रयोग शंख हे मदुथाय् छाय् ? शंखय्
ल्लाःत्वपूर्या रहस्य पिमज्जवइ मखु ।

योनिरूप शंख वज्रयानं क्यां तु त्वःतल ।

थःगु रक्षा थहूं हे याये सयेकेमा: धैगु सिद्धान्त
दुगु बुद्धधर्मयात् हिस्याये थे — “ओं मणि धरी वज्रिणी
महाप्रतिसरे रक्ष रक्ष मां सर्वसत्त्वानां च हुं छुं फट् स्वाहा,
धका: आराधना जुल । आराधना बुद्धधर्मया छुं हे अज्ञ
मखु व कवर्यगु नवकल खः । थःगु हे सिद्धान्तयात् थहूं
यायेगु हेभायचभाय खः ।

हानं आर्यपंचरक्षासूत्रं त्रिवेदं कैहःगु मखु धाःसां
भाषा, भाव व अध्यर्थना गथे मिलय् जूगु थें हला धका:
न्यने जिडु ला ?

हानं, गुरुजुपिनिगु पूजासामग्री (Parapher-
enilia) होजा, गोजा, समय, महायान षड्क्रस महाबुख-
या उपक्रम पञ्चमकार विकत खः लार्कि मख ?

ये धर्म हेतु प्रसवा ..... धकाः तायं
प्रज्ञानाः हेतुधर्मयात् फासांकुसं यानाछवये जिइ ला ?

दक्षलय् दक्षय् घोडश लास्या पञ्चमकारया छग्
“म” मखा ?

आनन्दकुटी विहारगुठीका सदस्यहरू समक्ष लेखापरीक्षकको प्रतिवेदन

हामीले यसैसाथ संलग्न श्रानन्दकुटी विहारगुठी, स्वयम्भूको साधारणकोषको र अक्षयकोषको २०४६ आषाढ मसान्तको स्थितिको तथा उक्त मितिमा समाप्त वर्षको आम्दानी खर्चको विवरण लेखापरीभण गरेका छौं । हामीलाई प्राप्त भएका सूचना तथा स्पष्टीकरणको आधारमा हामी राय व्यक्त गर्दैछौं कि संलग्न टिप्पणीहरू समेत अध्ययन गर्दा संलग्न लेखा विवरणले गुठीको २०४६ आषाढ मसान्तका ती कोषहरूको स्थितिको र उक्त मितिमा समाप्त वर्षको कोषमा बढ्दि वा न्यनको यथार्थ चित्रण गर्दछ ।

काव्याद्वै

८०

८०

८०

२०४६ भाग १८

के०बी० चित्रकार

भिक्षु मैत्री

भिक्षु कुमार काश्यप

**आनन्दकुटी विहारगृही, स्वयम्भू
२०४६ आषाढ मसान्तको साधारण कोषको स्थिति तथा उक्त मितिमा
समाप्तवर्षको आमदानी खर्चको विवरण**

साधारण कोषमा आमदानी —

व्याज	₹ २,०४,७४२।३६
ग्रन्थ विक्री	₹ १२,१२१।६२
विविध	₹ १.५५५।००
जम्मा	₹ २,१८,४९८।६८

साधारण कोषबाट खर्च —

विहार अनुदान	₹ २०,३६०।००
धर्म प्रचार	₹ २७,०००।००
धर्मलोक जयन्ती	₹ २,०००।००
पत्रिका प्रकाशन — टिप्पणी १	₹ ५३,३४७।५०
ग्रन्थ प्रकाशन — टिप्पणी २	₹ ६७,११५।२५
संस्थापन खर्च — टिप्पणी ३	₹ ५६,३०३।५३
जम्मा	₹ २,२६,९२६।२८

साधारण कोषमा वृद्धि (न्यून)
बर्षरस्तमा साधारण कोषको बाकी
बर्षन्तमा साधारण कोषको बाकी

(₹ १०,७०७।३०)

₹ ५८,३६३।६८

₹ ४७,६५६।३८

बैंड्सेंग बचत हिसाबमा (गुठीको)	₹ ७७,२९०।२७
बैंड्सेंग बचत हिसाबमा (आनन्दभूमिको)	₹ १३,८३०।५१
तहबिलमा	₹ १,६६३।००
	₹ ६२,७०३।७८
अक्षयकोषमा सार्व बाकी	(₹ ४५,०४७।४०)
	₹ ४७,६५६।३८

द०
भिक्षु मंत्री
सचिव

हात्रो संलग्न प्रतिवेदन अनुसार

द०
भिक्षु कुमार काश्यप
अध्यक्ष

K. B. CHITRACAR & CO.

आनन्दकुटी विहारगुठी, स्वयम्भू

२०४६ आषाढ मसान्तको अक्षयकोषको स्थिति तथा उक्त मितिमा
समाप्तवर्षको आमदानी खर्चको विवरण

अक्षयकोषमा आमदानी —

अनुदान, चन्दा र दानपात्र	रु. ३,५२,७४७।४०
आजीबन सदस्यता शुल्क - पत्रिका:	<u>१२,३००।००</u>
जम्मा	रु. ३,६५,०४७।४०
बर्षारम्भमा अक्षयकोषमा बाकी	<u>१४,८५,५१७।००</u>
जम्मा	<u>रु. १८,५०,५६४।४०</u>

बँडूसँग मुद्रित हिसाबमा —

पुरानो	रु. १४,८५,५१७।००
नयाँ	<u>३,२०,०००।००</u>
	<u>१८,०५,५१७।००</u>
साधारण कोषबाट सार्न बाकी	<u>४५,०४७।४०</u>

टिप्पणी (४) यस विवरणको अभिन्न अङ्ग रहेको छ ।

द०
भिक्षु मंत्री
सचिव

हात्रो संलग्न प्रतिवेदन अनुसार

द०

द०
भिक्षु कुमार काशप्र
ग्राध्यक्ष

K. B. CHITRACAR & CO.

यहाँको आवश्यकता

— लक्ष्मी श्रेष्ठ

पाप पुण्य र ज्ञानको चाहना
व्यर्थ छ आज दुनियामा,
शुद्ध चित्त भै बस्ने भावना
भए पुण्डछ यस धरतीमा ।

शान्तिको नारा काम विनाको
चिच्याहट हो यस जगमा
दुःखी रोगी पीडित जनको
सेवा सब हो यस जुनिमा ।

आनन्दकुटी विहारगृठी, स्वयम्भू
आ. व. २०४५/४६ का लेखा टिप्पणीहरू

टिप्पणी १ - आनन्दभूमि पत्रिका

२०४६ आषाढ मसान्तमा समाप्तवर्षको आमदानी खर्चको विवरण

रु.	रु.
यसवर्ष आमदानी	
साधारण ग्राहक शुल्क	२९,९६६।००
विज्ञापनबाट आमदानी	८,४८०।००
व्याज आमदानी	१०,६३६।१०
पत्रिका विक्री	१४८।००
चन्दा	<u>१००।००</u>
	४०,८६३।१०
यसवर्ष खर्च	
आनन्दभूमि छपाई	८०, २५१।६०
शुल्क	२, ३५०।००
पारिश्रमिक	४, ५००।००
कमिशन	४६।००
हुलाक, सवारी आदि	<u>६,६४९।००</u>
पत्रिका प्रकाशनमा खुद खर्च	
	६४,२९०।६०
पत्रिका प्रकाशित भएका छन् । पत्रिकामा विज्ञापन छापे बापत रु. १७३।-	
उन्हाँ बाकी रहेको छ ।	५३,३४७।५०

द०
भिक्षु मंत्री
सचिव

हान्त्री संलग्न प्रतिवेदन अनुसार

द०
भिक्षु कुमार काश्यप
अध्यक्ष

K. B. CHITRACAR & CO.

सफल जीवन

— रुपककान्त राजोपाध्याय

न मेरो म छु, न तिन्हो तिमी
कोहूँ, को हौ जाने किन ?
बुझ मात्र एक कर्तव्य यहाँ
जीवनमा त्यही छ सफल दिन ।

आनन्दकुटी विहारगुठी, स्वयम्भू
आ. व. २०४५/४६ का लेखाटिप्पणीहरू

टिप्पणी २ - ग्रन्थ प्रकाशन

(क) ग्रन्थवर्ष प्रकाशन कार्य प्रगतिमा रहेका मध्ये यसवर्ष “उभय प्रतिमोक्ष” १००० प्रति प्रकाशित भएका छन् जसमा यस वर्ष रु. १३७२३।५० भुक्तानी भएको छ ।

(ख) यसवर्ष निम्न अन्य ग्रन्थहरू प्रकाशित भएका छन् जस बापत रु. ४०,१६१।७५ यसवर्ष भुक्तानी भएको छ ।

मां दौ सेवा	१००० प्रति	३,०३६।५०
सोलुखुम्बू डायरी	२००० प्रति	५,८१५।२५
संक्षिप्त कथा सहित धम्मपद	२००० प्रति	२९,२१२।००
लिफलेट	३००० प्रति	२,९२५।००
जम्मा		रु. ४०,१६१।७५

(ग) यसवर्ष निम्न ग्रन्थहरू प्रकाशन कार्य प्रगतिमा रहेको छ जसमा रु. १३,२००।— यसवर्ष भुक्तानी भएको छ ।

धम्मज्योती
विज्वन्तर जातक
शब्द संग्रह
धम्मपद

(घ) २०४६ आषाढ मसान्तमा ग्रन्थहरूको मौजदात विक्री मूल्यमा रु. २,६१,२३३।— रहेको छ । पुस्तक विक्रीबाट रु. ६१३।५० अमुल गर्न बाकी रहेको छ ।

(ङ) ग्रन्थ प्रकाशन तर्फ भुक्तानीको आधारमा खर्च लेख्ने तथा विक्री वितरणबाट आजित रकम प्राप्तिको आधारमा आम्दानी लेख्ने गरिएको छ ।

द०
भिक्षु मंत्री
सचिव

हाओ्रो संलग्न प्रतिवेदन अनुसार
द०

द०
भिक्षु कुमार काश्यप
अध्यक्ष

K. B. CHITRACAR & CO.

सुभाषित रत्न

सज्जनको जस्तो चित्त हुन्छ, वाणी पनि त्यस्तै हुन्छ । जस्तो वाणी हुन्छ, त्यस्तो क्रिया पनि हुन्छ । सज्जन पुरुषको चित्त, वाणी र क्रिया एकसाथ रहन्छ । चित्त एउटा र काम अर्को हुँदैन ।

आनन्दकुटी विहारगुठी, स्वयम्भू
आ. व. २०४५/४६ का लेखाटिप्पणीहरू

टिप्पणी ३ - संस्थापन खर्च

	रु.
डांकतार टेलिफोन	११,२६६।१८
स्वास्थ्य उपचार	३,६४२।००
पारिश्रमिक	३,७६५।००
अतिथिस्तकार	३,४७२।००
मर्मत संभार	२६,५०२।३५
मसलन्द	२,३७८।००
सवारी भाडा	१,३६६।००
अफिस सामान आदि	६,४००।००
बैड़ कमिशन	९४६।००
जम्मा	<u>५६,३०३।५३</u>

द०
भिक्षु मंत्री
सचिव

हात्रो संलग्न प्रतिवेदन अनुसार

द०
K. B. CHITRACAR CO.

द०
भिक्षु कुमार काश्यप
अध्यक्ष

शुभ-विजया दशमीको उपलक्ष्यमा

सुख, सम्बृद्धि र ऐश्वर्यको लागि

सम्पूर्ण नेपाली बन्धुहरूमा

मंगलमय शुभ-कामना

व्यक्त गर्दछ ।

२०४६

फोन नं. २-२३७९०

" २-२१३३७

" २-२३७९२

केन्द्रीय कार्यालय, धर्मपथ, काठमाडौं ।

आनन्दकुटी विहारगुठी, स्वयम्भू
आ. व. २०४५।४६ का लेखाटिपणीहरू

टिपणी ४ - अक्षयकोष

- (१) आनन्दकुटी गुठीको प्रबन्ध पत्रको दफा ३ (३) को अभिप्राय अनुसार गुठीलाई प्राप्त भएको अनुदान आदि अक्षय राखिकन त्यस रकमको लगानीबाट आजित व्याज, मुनाफा वा अधस्ताबाट मात्र गुठीको खर्च व्यहोन सकिने भएको हुँदा आजीवन सदस्यता शुल्क, आनन्दभूमिको आजीवन प्राहक शुल्क तथा अनुदान, चन्दा र दानवादबाट प्राप्त रकमलाई अक्षय कोषमा जम्मा गरिएको छ । लगानीबाट आजित लाभमात्र गुठीको उद्देश्य अनुरूप कार्य संचालनमा प्रयोग गरी बचत हुन आएको रकम साधारण कोषमा संकलन गरिएको छ । र यस कोषको रकम कार्यकारिणी समितिको निर्णयानुसार खर्च गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।
- (२) भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरले वहाँको शेषपछि मात्र गुठीले व्याज पाउने गरी आनन्दकुटी विहारगुठीको नाउमा रु. ४०,०००।- को मुद्रित खाता खोलिदिनुभएको रकम अक्षयकोषमा राखी बैंकसँग मुद्रित ढाउमा जम्मा रहेको छ ।
- (३) चन्दा संकलन गरी खरीद गरिएको र दानस्वरूप प्राप्त निर्म बमोजिमको कार्यालय संयत्र सम्बन्धी हिसाब अक्षयकोषको विवरणमा समावेश गरिएको छैन ।

चन्दा संकलन गरी खरीद कथ्टूर

रु. ५०,०००।-

दानस्वरूप प्राप्त प्रिन्टर-

मैसारको मूल्यांकन अनुसार

रु. ८,७८।-

मन्तार छुटाउन खर्च

रु. २,५७०।५०

रु. ११,३५५।५०

कार्यालय संबन्धको जम्मा मूल्य

रु. ६१,३५५।५०

चन्दा संकलन मध्ये अन्य संयत्र खरीद बापत

रु. १२,६२२।५०

अमृतानन्द महास्थविरसँग पेशकी

३०

भिक्षु मंत्री

सचिव

हाश्रो संलग्न प्रतिवेदन अनुसर

३०

३०

भिक्षु कुमार काश्यप

अध्यक्ष

K. B. CHITRACAR & CO.

नीतिको कुरा

मृत्युबाट किन डराउने । यमराजले के डराएको मान्छेलाई छोडिदेला र ! जसको जन्म हुँदैन त्यसलाई मात्र यमराजले ग्रहण गर्दैन । त्यसैले जसरी ज्वेरि जन्म न होओस्, त्यसको लागि परम यप्त गर्नु कर्तव्य हो ॥

श्रीषट् गत्तिविष्णि

[नेपाली भाषा]

बुद्धपूजा

२०४६ भाद्र ३०, काठमाडौं—

यहाँको आनन्दकुटी विहारमा पूर्णिमाको मासिक कार्यक्रम अन्तर्गत भएको बुद्धपूजामा भिक्षु अश्वघोष महास्थविरले भन्नुभयो— ‘बुद्धपूजा एक प्रचारको माध्यम हो । तर प्रचार गर्नेको व्यवहार रास्रो भएमात्र प्रचार सफल हुन्छ, पूजाका साथै पूजा गर्नेले आपनो व्यवहारलाई पनि रास्रो पार्दै लैजानुपर्दछ ।’ बुद्धपूजोपरान्त भिक्षु अद्वानन्दले भन्नुभयो— ‘बौद्ध कथा सुनेर आदर्शलाई कायम गर्ने प्रयास गर्नुपर्दछ । शरीर फुटेर जाने माटाको भाँडा झाँ हो भन्ने चेतना लिई वित्तलाई संयमित राख्नुपर्दछ ।’ सो बेला परिवारण पाठ र भिक्षु द्वय नन्द र श्री ज्ञानबाट धर्मदेशना भएको थियो ।

वार्षिक साधारण सभा सम्पन्न

२०४६ आश्विन १४, काठमाडौं—

आनन्दकुटी विहारगुठीको सत्रीं वार्षिक सभा संस्थापक महानायक महास्थविर भिक्षु अमृतानन्द समक्ष सम्पन्न भयो । भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर समक्ष पञ्चशील प्रार्थना भई शुरू भएको त्यस सभामा गुठीका सदस्य सचिव भिक्षु मैत्रीद्वारा आयव्यय विवरण सहित वार्षिक

प्रगति विवरण प्रस्तुत गरियो । सभापतिको आसनबाट गुठीका अध्यक्ष महास्थविर भिक्षु कुमार काश्यपले भन्नुभयो— ‘बौद्ध कृति प्रकाशनमा महानायक भिक्षु अमृतानन्दले जस्तो अरु कुनै बौद्धले यसतर्फ ठूलो देन स्वरूपको प्रकाशनमा संलग्न हुन सकेको छैन । यस क्षेत्रमा वहाँको देन अतुलनीय छ । बुद्धशासनमा लागेका भिक्षुहरूको लागि चतुप्रत्यय सम्बन्धमा दाताहरू नै मुख्यतया अग्रसर हुनुपर्छ । दाता र भिक्षुहरू दुबै मिलेमात्र बुद्धधर्ममा सही रूपमा संलग्न भई समर्पित हुन सक्ने हुन्छ, अन्यथा रथको ऐउटा चक्काले रथ गुड्न नसके झैं बुद्धशासनमा स्थीरत्व कायम राखी अग्रसर हुन सकिन्दैन । मानिसको आपनो दोष नदेख्नु कमजोरी हो । यसैले आफ आपनो दोषलाई पहिल्याई बुद्धशासनमा संलग्न रहनु सच्चा बौद्ध हुनु हो ।’

सभाको अन्तमा जलपान सहित धन्यवाद ज्ञापन भएको थियो ।

ध्यानभावना गरियो

२०४६ भाद्र १०, पात्पा—

यहाँको विपश्यना ध्यानसंघको आयोजनामा संघ उपनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविर एवं छत्रराज शाक्यको सक्रियतामा महाबोधि विहारमा शनिवासरीय एकघण्टे साप्ताहिक ध्यानभावनाको सामूहिक अभ्यास कार्यक्रम शुरू भएको छ । २०४२ सालदेखि शुरू गरिएको

यो कार्यक्रममा यसपटक २४ जना समिलित भएका
थिए ।

[नेपालभाषा]

प्रवचन कार्यक्रम सम्पन्न

२०४६ आश्विन ७, भक्तपुर—

यहाँको धर्मोदयसभाको शाखाको मासिक प्रवचन
कार्यक्रम पद्यबहादुर मानन्धरको सभापतित्वमा स्थानीय
दीपंकर विहारमा सम्पन्न भयो । सो बेला शाखाका सचिव
इन्द्रिराज शाक्यले स्वागत भाषण गर्नुहुँदै दान महिमा
बताउनुभयो । त्यसै बेला प्रसुख अतिथिको आसनबाट
भिक्षु सुशोभनले पारमिता मध्ये दानपारमिता सर्वभन्दा
उच्चकोटीको रहेको कुरा बताउँदै आफूले मात्र दान गर्नु
भन्दा अरुलाई समेत दान दिनेमा प्रोत्साहित र प्रेरित
गर्नुपर्ने कुरामा जोडिई जातक कथा एवं बोधिसत्त्वहरूको
त्याग तपस्याको वारेमा विशद चर्चा गर्नुभयो । त्यसै
ज्ञानमाला भजन मण्डलका उपाध्यक्ष ज्ञानरत्न र शाखाका
कोशाध्यक्ष रामकृष्ण वैद्यले प्रवचनको शिलशिलामा दान
भन्दैमा जथाभावी प्रदान गर्नुभन्दा शीलवान् भिक्षुहरू
तथा गरीबहरूमा गढे अनुसारको दान दिनु न राखो हुने
कुरा बताउनुभयो ।

उपाउल

११०६ यैलाथ्व १२, ये—

नेपालया धार्मिक परम्पराकथं थः मर्दुर्पि जहान परि-
वारयात शान्तिया कामना यानाः भगवान् बुद्ध्या गुणगान
कथं चिनातःगु तुतः द्वनाः देवाः हिलेगु यानातःगु उपाउ
वने कुन्तु थनया ॐ बाहाः त्वाः या मंजुश्रीनक महाविहार
संरक्षण सुधार संघया परिवारया दिवंगतपि जुजुमान
शाक्य, धर्मरत्न व ज्ञानहीरा शाक्यपिनि नामं डपाउ वन ।

वसुन्धरावत दन

११०६ यैलागा ३, ये—

थनया वसुन्धरा दोलस धर्मचक्र महाविहार
तः ननिया देवेन्द्र वज्राचार्यया मुञ्जय ६० ह्य भाजु मय-
जुर्पि सहित वसुन्धरा तिलाक्रत दन । उवालामुनि वज्राचार्य
मूल गुरु व चैत्यचूडामणि सहायक गुरुया नापं मंया-
वज्राचार्यया पूजाया ज्याखेय जूगु ख्वालि कथं दंगु उभ
व्रतया बेलाय उपाध्यायया तँय च्वनाः व्रत दंकूह्य देवेन्द्र
वज्राचार्य वसुन्धरावतया महिमा कनाबिज्याः गु खः ।

(कभरको दो त्रो पेजको बाकी भाग)

यदा विरुद्धकेन मोहपुरुषेण कापिलवास्तवः शाक्याः प्रधातिताः । तत्र केचिदुत्तरापथं यावद्वैवालं प्रविष्टाः ।
श्रवस्तीया वेणीजो नैवालं गताः । तैर्वणिजः पृष्ठाः । आयनिन्दो ज्ञातिवत्सलो नास्माकमवलोकयतीति । यत्र (त)
तैस्तस्यारोवितम् । स नैवालं प्रविष्टः । तस्य हिमेन पादो स्फुटितौ । स भिक्षुभिरुच्यते । तत्र पादो किमर्थमिदानीमी-
दृशो हिमेन । ते तत्र ज्ञातयः किं कुर्वन्ति । पूलां धारयन्ति । त्वं किमर्थं न धारयसि । भगवता मानुजातः । एतत्प्र-
करणं भिक्षवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह । हंसवतेषु जनपदेषु पूला धारयितव्यः ।

आयुष्मानुदाली बुद्धं भगवतं पृच्छति । यदुक्तं भद्रन्त भगवता हंसवतेषु जनपदेषु पूला धारयितव्या इति ।
कतमे हंसवता जनपदाः । यत्रोदकस्यालकं शमयति ।

प्रस्तुत— भिक्षु सुदर्शन

प्रकाशित भयो !

‘धर्मज्योति’

सत्यनारायण गोयन्काबाट हिन्दीभाषामा लिखित सुश्री नानीमैयाद्वारा
नेपालीभाषामा अनूदित ‘धर्मज्योति’ पुस्तक आनन्दकुटी विहारगुठीबाट प्रकाशित
भएको छ । १८६ पृष्ठ र मूल्य रु. १३।- रहेको यो पुस्तक आनन्दकुटी
विहारगुठीको ६१ औं प्रकाशन हो ।

प्रसिद्ध जातक-कथा

‘वेस्सन्तर’

आनन्दकुटी विहारगुठीको ६२ औं प्रकाशनको रूपमा धर्मरत्न शावयद्वारा
नेपालीभाषामा अनूदित भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरका ‘वेस्सन्तर’ जातकको
दोस्रो संस्करण प्रकाशित भएको छ ।

पृष्ठ संख्या - १२६

मूल्य रु. १२।-